



Fig. 1. Kirken set fra nordøst. NE fot. o. 1965. – *Nordostansicht der Kirche.*

JERNVED KIRKE

GØRDING HERRED

Sognet nævnes første gang i den ældste del af Ribe Oldemoder (ca. 1291).¹ I dette håndskrifts kirkeliste fra midten af 1300'erne er kirken anført med en afgift af 5 skilling sølv (jfr. s. 1020f.). 1296 nævnes Jernved-præsten Tuve, der da skødede sin gård ved skolen i Ribe til domkirkens Laurentiuskapel,² og atter 1447 og 1497 nævnes præster ved kirken.³ Når kirken menes inviet til S. *Nikolaj*, synes det alene at bygge på denne helgens afbildning på en klokke, der ifølge indskrift er støbt 1444 til ære for Vor Frue og S. *Nikolaj* (se inventar).⁴

Sognet blev 1560 henlagt til Ribebispens embeds-indtægter (jfr. Lunde og Outrup s. 1105), idet patronatsretten dog udøvedes af domdekanen (jfr. †kalk-malerier nr. 2). Af sognets afgifter henlagdes 1634

kirkens del (bygningstienden) til underhold for bispens kapellan i sognet.⁵ Ved dekanatets nedlæggelse 1719 fratoges bispens sine rettigheder, og kapellanen fik kirken i fæste af rentekammeret, der samme år forgæves søgte at sælge den på auktion. Uenighed om ejendoms- og tiendeforholdene førte 1777-78 til en proces, hvis afgørelse dog ikke tog stilling til, om kirken tilhørte kongen eller bispens.⁶ Reelt genindtrådte bisperne i deres rettigheder, og endnu 1824 sagdes kirken at være ejet af bispestolen.⁷ 1867 købte sognets beboere kirken, der er overgået til selveje 1911.⁸

I sognet, om end i Malt herred, lå den nu forsvundne hovedgård Plovstrup, som er blevet sat i forbindelse med Sorteplov, Erik Emunes banemand.⁹

Kirken ligger på kanten af en flad skråning ned mod Kongeådalene med vid udsigt, der indbefatter den på åens modsatte side liggende kirke i Hjortlund. Kirken er placeret nord for Jernveds gårde, der fordeler sig langs vejen mod Gredstedbro, og umiddelbart sydvest for bebyggelsen Jernvedlund. Vejen herfra passerer øst om kirkegården, og på dens modsatte side ligger forsamlingshuset (jfr. fig. 3).

Kirkegården er regelmæssigt firsidig med lidt tiltagende bredde mod vest og har gamle grænser i nord, øst og syd, mens den mod vest er udvidet i årene efter 1929.¹⁰

Området *hegnes* af stendiger, der i vid udstrækning er omlagte 1987. Vestdiget er et ældre enkelt stendige, der er jorddækket på indersiden, mens de resterende er dobbelte, jordfyldte stendiger. Hegningen omtales kun sjældent, men 1791 præciseres, at kirkegården omgives af stendiger.¹¹ Det nævnes 1821, at kirkegården var omgivet af 160 favne stendige, der adskillige steder trængte til reparation og omsætning.⁷ 1862 var der overalt diger med kampesten ud- og indvendig og fyldt af sten eller jord. Frem til omsætningen 1987 var der i syd og øst på strækningen mellem de to indgange mur af kampesten lagt i cement; heraf var den søndre del opmuret 1906. Indtil 1987 havde diget i syd, vest for portalen, samme udformning som vestdiget. 1864 anbefalede en tilplantning af kirkegården

med træer langs digernes inderside; denne fandt sted året efter, og der er endnu træer i nord og øst.¹⁰ I vest er digets inderside tilvokset med bøgehæk.

Af de ialt tre indgange har de to i syd og øst gammel hæv. Den søndre prydes af en *muret portal* med fodgængerlåde (fig. 10), der lukkes af en hvidmalet tremmefløj af træ. Den fladrundbuede åbning har fals til begge sider og dens vederlag markeres af affasede kragbånd. Siderne krones af en enkelt falsgesims over et savskifte, og herover er en overdækning af vingetegl lagt med fald til begge sider. Ved enderne er små svungne, gavlkamme med en spinkel toptinde (sml. Hunderup). Portalen er sandsynligvis opført i 1500'rne, om end den angives at være fuldstændig fornyet 1721-22. Den leder nu blot ud til åben mark, men tidligere forløb vejen fra Gredstedbro langs kirkegårdens sydside (sml. fig. 2). Portalen i øst, der har såvel fodgængerlåde som køreport med malede tremmefløje, er formentlig opmuret i sidste halvdel af 1800'rne, men har afløst en ældre, som omtales i forbindelse med en reparation 1724-25. 1740-41 opstilledes »pæle med kryds-træer« uden for lågerne, og samtidig fremstilledes nye *†kirkeriste* med rammer af egetræ.¹² Allerede 1765 var rammen om den østre rist ved porten forrådningsnet,¹¹ mens drejekorsene ved begge låger måtte fornys 1809.¹³ 1820 var tremmelågen i ligporten, dvs. køreporten i øst, så forfalden, at den måtte aftages og hensættes i våbenhuset, ligesom den søndre låge manglede sit drejekors. Mangleterne synes delvis afhjulpne 1828, men kirkegården lå stadig »helt åben«.⁷ Endnu 1839 og 1841 manglede »omløb«, dvs. drejekors, i henholdsvis søndre og østre låge; 1842 havde kreaturerne stadig fri adgang til kirkegården.¹⁴

Bygninger ved kirkegården. Et *ligkapel* nord for kirkegårdens nordvesthjørne, hvortil der er forbindelse ved en nyere, umarkeret gennembrydning af norddiget, blev taget i brug 1968. Bygningen, der tillige indeholder *toilet* og *materialrum*, er opført af røde teglsten og dækkes af et valmtag lagt med sorte vingetegl.¹⁰

Kirken omgives af et brolagt *fortov*, der har afløst en ældre udstøbning med beton.

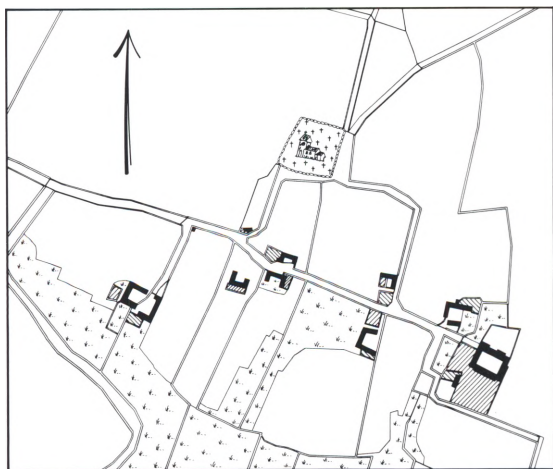


Fig. 2. Matrikelkort 1:10000. Målt af Aftrup 1817. – Katasterkarte, Vermessen 1817.

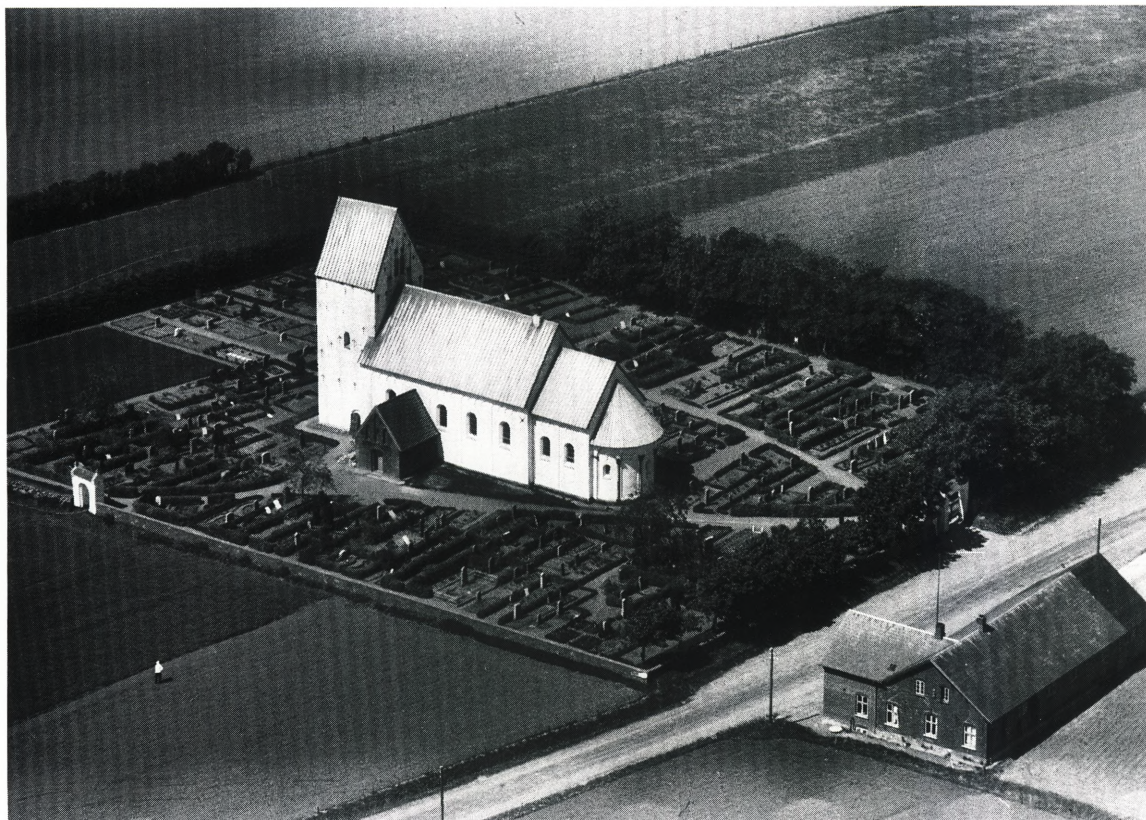


Fig. 3. Luftfotografi af kirken og kirkegården set fra sydøst. Sylvest Jensen fot. 1947. Det kgl. Bibliotek. – *Luftaufnahme von Kirche und Friedhof*

BYGNING

Kirken består af apsis, kor og skib opført o. 1175, de to førstnævnte bygningsdele dog helt fornyede 1866. Hertil er føjet, formentlig i 1200'ernes sidste halvdel, et tårn i vest, mens et våbenhus ud for skibets syddør skriver sig fra 1400'ernes sidste halvdel. Orienteringen er omtrent solret.

Mål og proportioner. Bygningen regnes med rette for en af de fornemste af Ribe-egnens tufstenskirker. Planen er udstukket med en usædvanlig præcision, og skibet er opbygget over to kvadrater, hvor længden er nøjagtig dobbelt så stor som bredden målt udvendig. Tilsvarende indlysende målforhold registreres ikke for koret, men det bemærkes dog, at dets udvendige bredde er identisk med den indvendige diagonal, ligesom den udvendige længde er lig den indvendige bredde. En nærmere sammenligning

af de nævnte mål sandsynliggør en måleenhed på godt 27 cm.¹⁵ En analyse af bygningens rejsning vanskeliggøres af fornyelsen af kor og apsis, men i skibet ses, at den indvendige højde fra (oprindeligt) gulv til bjælkeunderkant er identisk med indvendig bredde, ligesom korbuens vederlag er anbragt i den halve højde.

Materialer og teknik. Alle oprindelige mure er hovedsagelig af tuf i regelmæssige skifter og hviler på en attisk profileret granitsokkel (s. 2940, fig. 13), der er overordentlig præcist hugget.¹⁶ Herover er i bygningens hjørner, i dekorativt øjemed, anbragt en enkelt granitkvader; i sydvest (jfr. fig. 7b) indgår dog yderligere skifter af granit i indtil to tredjedele af hjørnelisens højde.¹⁷ Ligeledes er der et enkelt skifte granitkvadre indvendig på nordmurens vestre halvdel ca. 1,5 m over nuværende gulv. På indersiden af skibets vestgavl ses oprindelig teglstensmur, ialt syv skifter over loftsbrædderne,

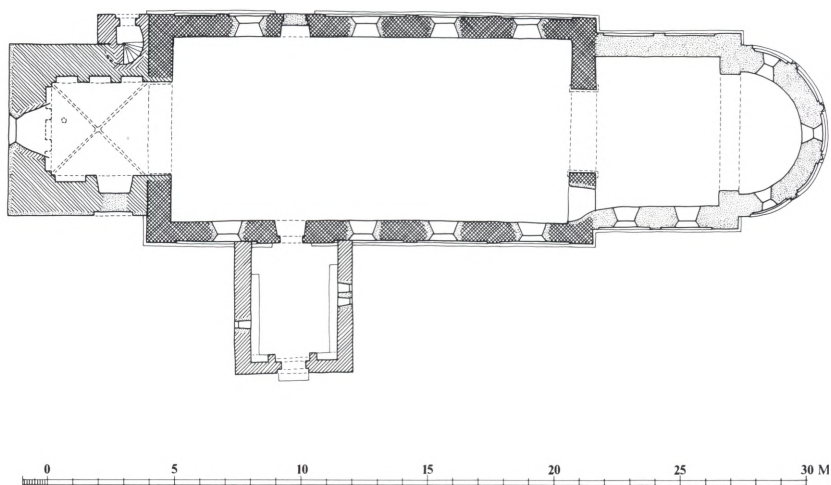


Fig. 4. Plan 1:300. Målt af HeJ 1977 og tegnet af Mogens Vedsø 1995. – *Grundriß*.

herover er atter tuf.¹⁸ Tufskifterne varierer i tykkelse fra 6,5-8 cm, men overalt optræder rejste skifter (jfr. fig. 11, sml. Vilslev s. 3112) med en højde på o. 18 cm. Vestgavlens yderside dækkes af et pudslag, der er ældre end det tidligt tilføjede tårn (s.d.)

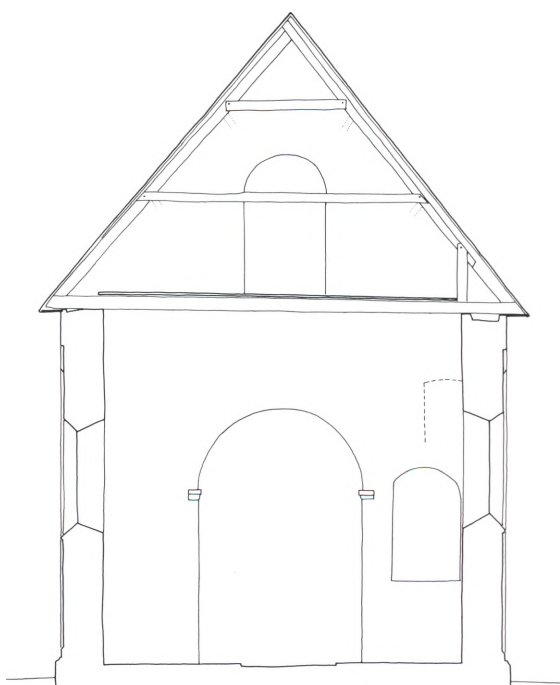


Fig. 5. Tværsnit 1:150. Målt af HeJ 1977 og tegnet af Mogens Vedsø 1995. – *Querschnitt*.

I forbindelse med murværkets nypudsning 1978 registreredes en del *stilladsbomhuller* i skibets nordmur (fig. 49). I de to østfag lå den nederste række huller 158 cm over sokkeloverkant, i de resterende fag 165-69 cm; den følgende række lå overalt 178 cm højere.

Midlertidige byggestop. Der kan næppe være tvivl om, at hele kirkens plan er udstukket på én gang (jfr. ovf.), men i begge skibets langmure registreres spor af en, formentlig kortvarig, pause i opførelsen. I nordmuren sandsynliggøres et byggestop af det ovennævnte spring i stilladshøjderne mellem 2. og 3. blændingsfag fra øst – umiddelbart vest for liséne. Dette understøttes af indersidens ovennævnte granitskifte i de tre vestre fag samt af uregelmæssighederne i rundbuefriserne i de samme fag.¹⁹ I syd ses (fig. 11) en tydelig fortanding i syddørens portal-fremspring over og lidt øst for østre dørvange.²⁰

Facadeudsmykningen på skibet er bevaret intakt, mens den på kor og apsis hidrører fra fornyelsen 1866, men dog uden tvivl er i overensstemmelse med den oprindelige udformning, omend genskabt i små, røde teglsten.²¹ Apsiden er af halvsøjler delt i fem blændingsfag. Hver blænding overdækkes af et dobbelt rundbuestik, der er indfattet af et enkelt, halvcirkulært bueslag. Halvsøjlerne har en flad lisén som baggrund og prydes af apsidsens oprindelige baser,

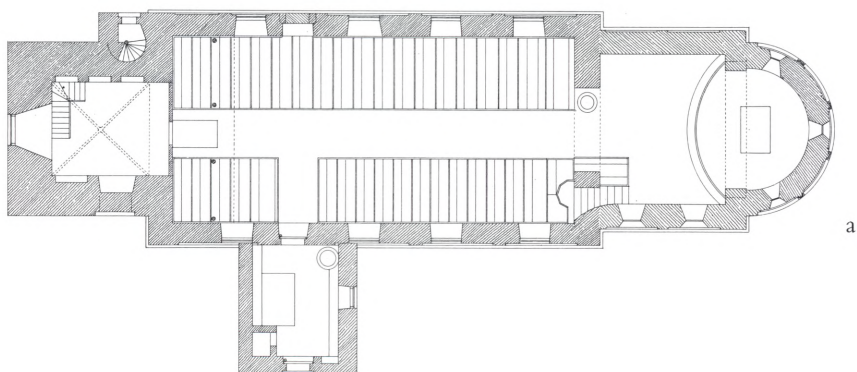
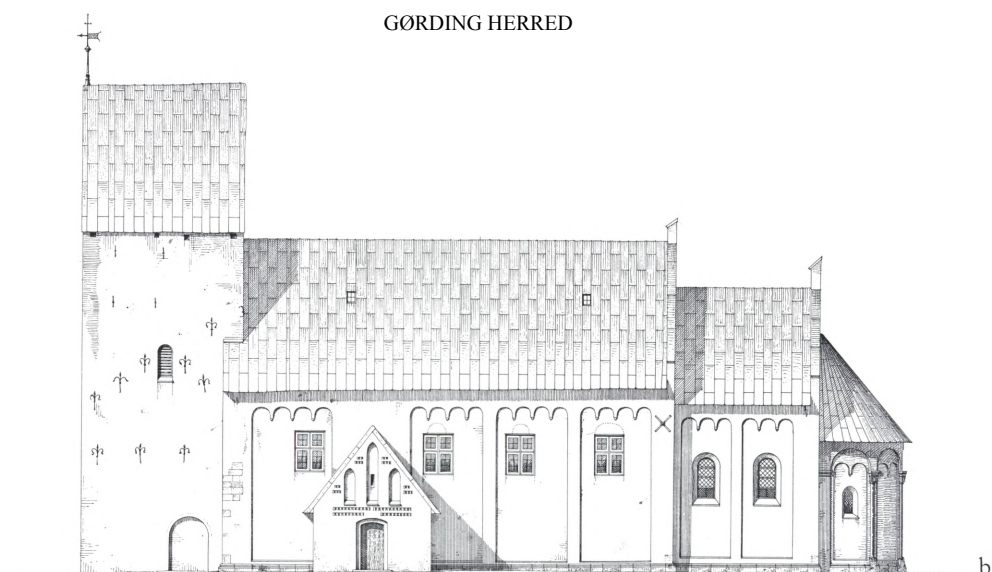


Fig. 6. Kirken set fra sydøst. NE fot. 1994. – *Südostansicht der Kirche.*

kapitæler og kragbånd af granit. Søjleskafterne var oprindelig opmurede af tuf.²² Baserne bæres af en retkantet plint, der er udhugget i sokkelkvadrene og bryder disses profil. Det nederste rundled har kraftigt markerede, foroven afrundede hjørneknopper, og de to østre prydes tillige af en perlestav i det øverste huller. Kapitælerne er terningformede med halvcirkulære, fordybede skjoldfelter, der til tider ledsages af et smalt, koncentrisk bånd. Søjlerne samt de to endeliséner i nord og syd afsluttes øverst af et kragbånd med et stejlt karnisprofil på den frem-springende del; det andet kragbånd fra syd synes fornyet. Endelisénerne har, i lighed med halvsøjleplintene, forsiden bindig med sokkelforkanten. Facadeblændingernes inderste, dobbelt rundbuede del afsluttes forneden af en skråkant, der oprindelig, som apsidsens øvrige murværk, har været udformet i tuf. Koret har i såvel nord som syd to blændinger, der hver afsluttes af en skråkant forneden og tre rundbueslag foroven.

Skibets blændingsdekoration er usædvanlig velbevaret. Sydsiden er ved liséner delt i fire blændingsfag fordelt med tre øst for portalfrem-springet og én vest herfor. De har alle forneden en skråkant, der som det øvrige murværk er af tuf, og foroven en frise med fire rundbueslag i hvert fag. Nordsiden er mindre regelmæssig. De to østre fag har samme dimensioner og udformning som i syd, mens det følgende fag er bredere og har fem buer i frisen. Vest for portalfrem-springet er to smallere blændingsfag, der hver har tre bueslag i frisen foroven; ydermere er denne placeret lidt lavere end i de øvrige fag. Alle buer i frisen har den fra Ribe domkirke og Vilslev (s. 193 og 3114) kendte udformning, der er karakteriseret ved, at stikkets ud- og indvendige konturer ikke er koncentriske.

Døre og vinduer. Indtil ombygningen 1866 var der tilsyneladende i koret bevaret en *†præstedør*, om end tilmuret, i sydsidens vestre blændingsfag. På Korerups prospekt af kirken (fig. 16)



ses den rundbuede åbning, men materialet i stik og karme kan ikke bestemmes. Både soklen og skråkanten i facadeblændingen angives, formentlig ukorrekt, at løbe igennem under døren.

Skibets døre er ens udformede, omend det portalfremspring, hvori de er anbragt, er af markant forskellig bredde – ca. 305 cm i syd mod ca. 220 cm i nord. Begge åbninger er rundbuede og bryder soklen. Vangerne er glatte og opmurede af fire skifter granitkvadre i syd, tre i nord, og begge stik udgøres af tre krumhugne sten med koncentrisk over- og underside (fig. 11). Indadtil er dørene let smigede og overdækkes af

fladbuestik. Norddøren er tilmuret i lysningen med munkesten i krydsskifte (fig. 12), men fremtræder som indvendig niche.

Apsiden har tre dobbeltsmigede, rundbuede vinduer, der er placerede i henholdsvis det midterste og de to yderste blændingsfag. Alle er rekonstruerede i deres oprindelige skikkelse ved ombygningen 1866. Frem til denne var det midterste $\uparrow$ vindue bevaret, mens det nordøstre stod som indvendig blænding; det sydøstre var opslugt af en yngre vinduesudvidelse.²⁴

Korets vinduer i sydmuren er fra ombygningen; før denne var i sydsidens østre fag bevaret et $\uparrow$ vindue som indvendig blænding, men op-

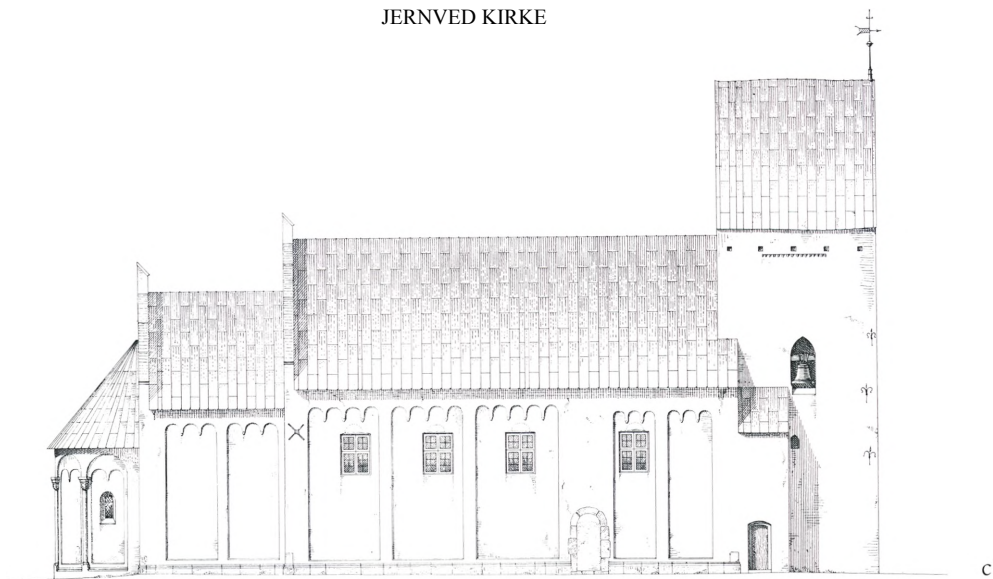
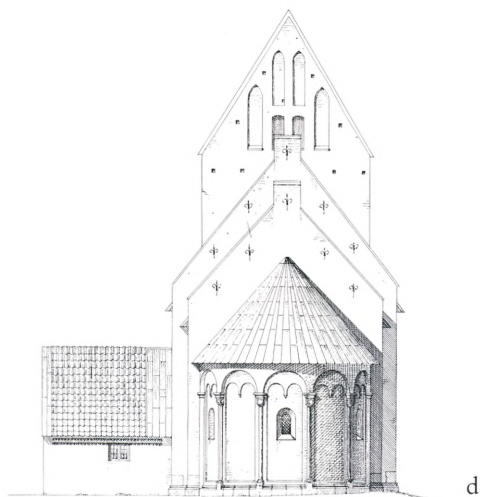


Fig. 7a-d. Opmålinger 1:300. a. Plan. b. Opstalt af sydsiden. c. Opstalt af nordsiden. d. Opstalt af østsiden. Forlæg til Danske Tufstenskirker. Målt og tegnet af Erik Schiødt 1884. – a. Grundriß. b. Aufriß von Südseite. c. Aufriß von Nordseite. d. Aufriß von Ostseite. Vermessen 1884.



rindelig har der sandsynligvis været to i hver langmur. Bredden synes at have været omtrent identisk med apsisvinduerne, mens højden ikke kendes.

Skibet har fire oprindelige vinduer i hver langmur; heraf er toppen af alle bevaret, mens den nedre del er bortskåret ved senere vinduesudvidelser. De dobbeltmigede, rundbuede lysåbninger har en udvendig bredde af ca. 70 cm. I begge langmures tre østre facadeblændinger er vinduerne forskudt lidt mod vest, omtrent svarende til tredje bueslag i frisen foroven; i nordsidens tredje fag sidder vinduet dog omtrent centralt placeret grundet dette fags større bredde. I

vestenden er sydsidens vindue rykket langt mod øst, næsten op til portalfremspringet, mens det i nordsiden er anbragt midt i den østre af de to blændinger; herved er opnået, at også disse to åbninger, trods den forskellige fagdeling i henholdsvis nord- og sydsiden, sidder omtrent ret over for hinanden, ligesom det er tilfældet med de tre østre vinduespar.

Indre. Apsidens og korets indre er, som det ydre, et resultat af ombygningen 1866. Ved denne genskabtes apsidens halvkuppelhælv, der tidligere var erstattet af et fladt, gibset loft. Dette var indlagt i højde med apsidens murkrone og afskar toppen af apsisbuen, hvilket



Fig. 8. Detalje af apsis, kapitæl (s. 3213). NE fot. 1994. – *Detail von Apsis, Kapitell.*

også gjaldt en østligt i koret indlagt ankerbjælke. Begge foranstaltninger var forårsaget af det tiltagende forfald, der nødvendiggjorde de to nævnte bygningsdeles totale fornyelse. En reparation af gibsloftet nævnes 1851.¹⁴ Apsisbuen fremtræder efter ombygningen med fremspringende vanger, mens den indtil da havde en dyb fals svarende til gavlmurens tykkelse (sml. fig. 4 og 7a).

Den relativ bredt proportionerede korbue er velbevaret; vederlagene markeres af granitkrag-



Fig. 9. Detalje af apsis, base (s. 3213). NE fot. 1994. – *Detail von Apsis, Basis.*

bånd med et stejlt, noget kantet, karnisprofil (s. 2940, fig. 5). Skibets østgavl fornyedes samtidig med de øvrige ændringer 1866. I såvel denne som korets gavl er brede, henholdsvis rund- og fladbuede, gennemgange. De to gavle udstyres ved ombygningen med høje kamme og en toptinde (fig. 10), der senere atter er fjernet (sml. fig. 3).²⁵ Skibets glatte vestgavl er bevaret indbygget i tårnets østmur, dog mangler der ca. 1 m af toppen. Dens eneste udsmykning er en vandret skråkant ca. 60 cm over tagfoden, og i samme højde ses en retkantet indkragning på indersiden (fig. 13a). Såvel kor som skib dækkes af gråmalede, flade trælofter med synlige bjælker.

Arkitektur og datering. Facadeudsmykningen er nært knyttet til østafsnittet af domkirken i Ribe. Dette gælder ikke mindst apsiden, hvis tvillingdelte blændinger genfindes i nederste stokværk af domkirkens apsis.²⁶ Tilsvarende apsisdekorationer ses i Roager (DK. SJyll. s. 1169) og Farup (Ribe hrd.), omend disse synes at stå det store forbillede lidt fjernere. Ligesom den karakteristiske udformning af buefrisernes stik peger ovennævnte træk mod en datering af det samlede bygningsværk til tiden o. 1175.

Middelalderlige tilføjelser og ændringer. Ældst er uden tvivl *tårnet*, der tiltrækker sig mere end sædvanlig interesse både ved sin datering til perioden 1250-1350 og ved sin oprindelige indretning (fig. 13a-e). Dets nuværende udformning er et resultat af en ombygning o. 1500. Fra denne stammer tårnummets hvælv, trappehuset og gavlene.²⁷ Tårnet er opført uden synlig syld af munkesten i munkeskifte og rejser sig i tre stokværks højde. Oprindeligt murværk lader sig nu kun iagttage i nord og øst, mens facaderne mod vest og syd er skalmurede af flere gange, senest o. 1866. Fra en højde af ca. 9 m over jordsmon, svarende til overkanten af mellemstokværket, er de to nævnte mure fornyede i fuld tykkelse. Nordmuren har ved underkanten af øverste stokværk fem gennemgående, to skifter høje bomhuller (fig. 13a), der er tilmurede i det ydre, men synlige i tårnets indre; det yderste hul i hver side er radiært anbragt. Ca. 1 m under murkronen prydes muren af et savskifte, der



Fig. 10. Kirken set fra syd, i forgrunden søndre kirkegårdsportal (s. 3210). Kr. Hude fot. 1905. – *Südansicht der Kirche, im Vordergrund das südliche Friedhofstor.*

dog ikke når helt ud til hjørnerne. Umiddelbart herover ses yderligere fem bomhuller, og i samme højde findes seks huller i øst; alle med dimensioner og placering svarende til de førnævnte. Vestsidens bomhuller er forsvundne ved ombygningen af denne facade, og i syd er de erstattet af fire i højde med murkronen.

Tårnrummet var oprindelig overdækket af et højtliggende bjælkeloft, der kun lå ca. 140 cm lavere end skibets loft; bjælkerne, ialt tre, er endnu bevarede – over det senere indsatte hvælv – og bærer gulvet i mellemstokværket.²⁸ Rummet står i dets fulde bredde i forbindelse med skibet ved en rund tårnbue, der sandsynligvis er samtidig med tårnets opførelse. Det én sten høje stik bæres af ca. 10 cm tykke, profilerede kragbånd, der er sammensat af to spinkle, let affladede rundstave, hvoraf den øvre er lidt kraftigere end den nedre.²⁹ Til de tre øvrige sider har

tårnrummet lavt anbragte, trekvart sten dybe nicher: i nord tre jævnbrede, der overdækkes af én sten høje spærstik, og i vest tre tilsvarende, hvis øverste del er erstattet af en planke ved indsættelse af tårnets nuværende vestvindue. I syd er kun én niche, der til gengæld er bredere end de øvrige og af hensyn til en oprindelig yderdør er anbragt længst mod vest.³⁰ Den tilmurede døråbning sidder udvendig i en rundbuet blænding, hvis nuværende udformning hidrører fra skalmuringen af facaden; ifald formen er oprindelig, må nichen have dannet spejl over den sandsynligvis dobbeltfalsede åbning. Indadtil er åbningen smiget og overdækket med et helstens spærstik.³¹ Over nicherne fandtes i hver af de frie sider et vindue, der endnu i hovedsagen er bevaret, omend tilmuret i såvel ydre som indre murflugt. Lysningen er én sten dyb og anbragt helt ude ved ydre murflugt, hvor den blot ca. 30



Fig. 11. Väbenhusets indre med skibets syddør (s. 3214), jernbunden dørfloj fra 1677 (s. 3242), vievandskar (s. 3235), pengeblok (s. 3242) samt gravsten (nr. 2, s. 3245, jfr. fig. 45), o. 1787, over vicepastor Christian Nielsen. NE fot. 1994. – *Das Innere vom Vorhaus mit Blick auf südliches Schiffsportal, eisenbeschlagenen Türflügel von 1677, Weihwasserbecken, Opferstock sowie Grabstein für den Pfarrer Christian Nielsen (vgl. Abb. 45).*

cm brede åbning overdækkes af et spærstik.³² Højden kan ikke bestemmes, men ses i søndre vindue at være mindst 140 cm.³³ Indvendig har de 120-150 cm brede vinduer smigede karme, hvis form er usædvanlig, idet de danner et knæk, således at den sidste sten i karmen nærmest indre murflugt står vinkelret på denne.³⁴

Overdækningen er et fladt halvstensstik, der har karakter af spærstik, omend med en svag krumning. Stikkets inderste del, svarende til den hele sten i vangerne, har vandret isselinie, mens den resterende del falder udefter. Udvendig er kun det nordre vindue synligt (fig. 7c), idet den øverste del endnu er åben ind til hulrummet

mellem de to helstensmure, der udgør tilmuringerne i ydre og indre murflugt. I tårnets indre ses toppen af alle tre vinduer over det senere hvælv. Her ses tillige, at tårnrummet, eller i hvert fald dets øvre del over nicherne, har stået i blank mur frem til hvælvets indbygning.

I både nord- og sydvæggen registreres en halvtstens indkrægning af murflugten i en højde af ca. 225 cm over nuværende gulv,³⁵ dvs. i omtrent samme højde som kragbåndene i tårnbuen. Tilbagespringet i væggene har sandsynligvis båret et nord-sydgående bjælkelag, der må have dannet gulv i et tømret *galleri*. Det er uvist, hvorvidt et sådant dækkede hele tårnrummet eller eventuelt blot dets vestre del, ligesom man ikke har kendskab til dets detaljer iøvrigt.

Den oprindelige adgang til mellemstokværket var ad en fritrappel til en endnu bevaret, højt anbragt dør midt på nordfacaden. Døråbningen har haft én sten dybe anslagsfals ved ydre murflugt, den østre er endnu bevaret, mens den vestre er helt borthugget. Åbningen overdækkes af et tydeligvis senere indsat spidsbuestik; oprindelig har stikket formentlig været fladbuet eller spærstikformet. Den indre dørniche overdækkes af et spærstik, i hvis østside er foretaget en udhugning, der levnede plads til det opslåede dørblad. Stikket er opmuret af vekselvis en løber og to bindere, og i toppen ses en kiledannet sten. Døråbningen har en tid tjent til ophængning af kirkens klokke (sml. fig. 7c og klokke). En lysåbning i syd er ligeledes oprindelig og udformet som døren, men delvis forstyrret udvendig ved facadens skalmuring; ved denne borthuggedes formentlig en anslagsfals til en luge – en fals ses endnu i stikket ca. en sten inden for ydre murflugt. Mellemstokværkets østmur udgøres af skibets vestre gavltrekan; ved tårnets opførelse skalmuredes dens østside fra en højde af ca. 140 cm over skibets lofts niveau.³⁶ Etageadskillelsen er udformet som tårnrummets med nord-sydgående bjælker på indmurede remme; af bjælkerne synes endnu de to midterste bevaret.

Tårnets øvre stokværk har ikke bevaret oprindelige detaljer ud over de førnævnte gennemgående bomhuller. Dets syd- og vestmur er nyopført i fuld tykkelse i forbindelse med en

reparation af tårnet. I nord, og oprindelig sandsynligvis tillige i syd, indskrænkes murtykkelsen en halv sten i forhold til etagen nedenunder; i vest er indkrægningen én sten dyb.³⁷ Der ses ingen spor af et eventuelt oprindeligt klokkestokværk.

Ved såvel sin oprindelige opbygning som sine detaljer udskiller tårnet sig klart fra hovedmassen af sydvestjyske kirketårne. Usædvanligt er ikke mindst det højloftede, fladt overdækkede tårnrum, hvis opbygning med nicher og vinduer er arkitektonisk velovervejet. Stor interesse knytter sig også til den i rummet indskudte etageadskillelse, der næppe kan opfattes som andet end et »herskabsgalleri«, hvortil der var nem adgang udefra via døren i tårnets sydmur. Den rigelige anvendelse af spærstik og hovedparten af



Fig. 12. Skibets norddør set fra nord ved kirkens restaurering (s. 3214). EN fot. 1978. – *Nordliches Schiffportal, Nordansicht während der Restaurierung der Kirche.*

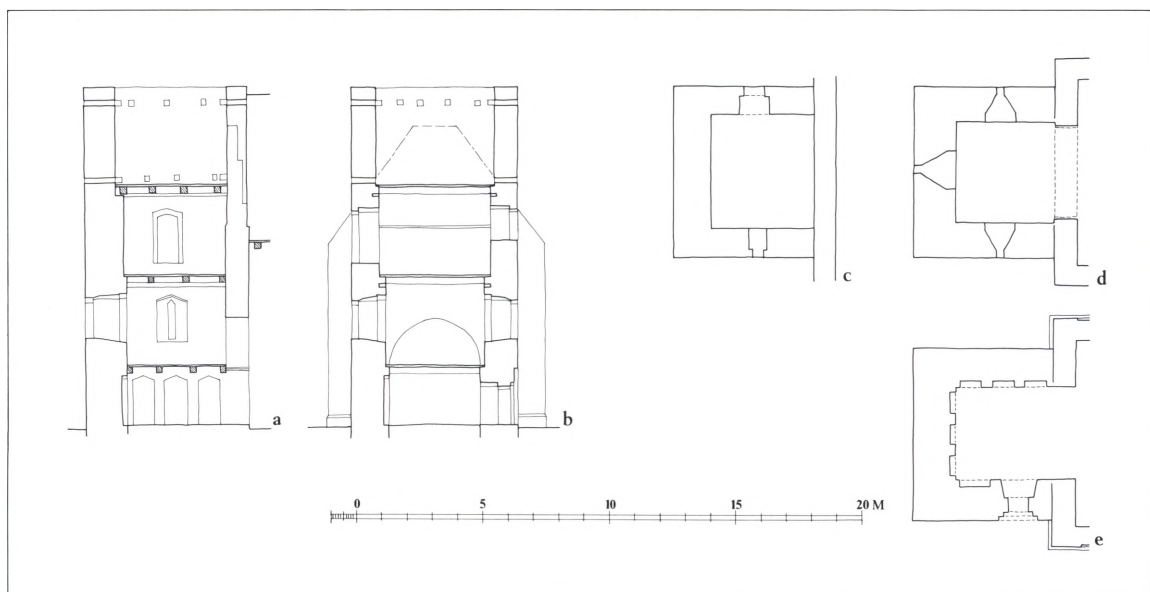


Fig. 13. Rekonstruktionsskitser af tårnet i oprindelig skikkelse 1:300. a. Snit set mod nord. b. Snit set mod øst. c. Plan af mellemstokværket. d. Plan af tårnrummet i højde med vinduerne. e. Gulvplan af tårnrummet. Målt og tegnet af Mogens Vedsø 1995. – *Rekonstruktionsskizzen vom Turm in seiner ursprünglichen Gestalt. a. Schnitt gegen Norden. b. Schnitt gegen Osten. c. Plan vom Zwischenstockwerk. d. Plan vom Turmraum, Fensterhöhe. e. Bodenplan vom Turmraum.*

disses udformning som helstensstik taler sammen med de enkeltsmigede vinduer for en relativ tidlig datering af tårnet – formentlig til perioden 1250-1300, eventuelt et stykke ind i 1300'rne.³⁸

Våbenhuset er i sidste halvdel af 1400'rne opført af munkesten i munkeskifte ud for skibets syddør. Begge flankemure prydes foroven af dobbelte savskifter, der tillige markerer tagfoden på gavlen i syd. Den kamløse trekant har blændingsudsmykning af »Tørring-lensk« type

– tre slanke spidsbuede højblændinger, der flankeres af korte, dobbelte savskifter. I den midterste blænding er en smal lyssprække og forneden i gavlen er den oprindelige indgangsdør bevaret; fælset til begge sider, fladbuet udvendig og vandret overdækket på indersiden. Umiddelbart over dørens stik og brydende gavlens dobbelte savskifte ses en kvadratisk ca. 20×20 cm stor teglflise med et nu stærkt eroderet Kristushoved omgivet af korsglorie (fig. 14).³⁹ Flankemurenes lysåbninger er nyere; 1855 var våbenhusets vinduer tilmurede,¹⁴ og endnu i begyndelsen af 1900'rne fandtes blot et enkelt, omtrent kvadra-

tisk trævindue i østmuren.⁴⁰ Dette er siden delt af en muret midtpille, og en smallere lyssprække er åbnet i vestmuren noget syd for midten.

Våbenhusets indre har siden en restaurering 1914 haft åben tagstol af hensyn til frilæggelsen af skibets syddør og det omgivende murværk.¹⁰ På hver side af døren i sydvæggen er en fladbuet, helstens dyb niche. Den vestre af disse var endnu 1884 skjult af en *†blystøberkamin*,¹⁴ der var opmuret i rummets sydvesthjørne og havde aftræk gennem et skorstensrør i gavltrekanten; sidstnævnte sløjfedes 1867.¹⁰ Våbenhuset underkastedes 1914 en restaurering, ved hvilken det indtil da hvidtede murværk afrensedes, tagværket fornyedes og taget lagdes med vingetegl; indtil da havde der været bly på vestsiden og dels bly, dels tegl på østsiden (sml. fig. 10 og 7d).

I senmiddelalderen, o. 1500, gennemførtes en *ombygning af tårnet* med tilføjelse af hvælv, trappehus og ny øvre afslutning. Tårnrummets krydshvælv, der hviler på forlæg i murene, har kvartstensribber, og på oversiden er helstens, lette overribber med trinsten. Forlæggene er i

nord og syd skabt ved en halvtens tyk skalmuring af de ovennævnte indkragninger i væggene, i vest dannes forlægget af stikket over det samtidigt indrettede vestvindue, og i øst må der være hugget et forlæg i tårnbuestikkets vestside. I vestkappen er et *klokkerebshul* lidt nord for midten. Hvælvets indbygning kan dateres til begyndelsen af 1500'erne (sml. †kalkmalerier). Af det jævaldrende vestvindue er bevaret den indre, dybe smig overdækket af et fladrundbuet stik, mens åbningen udadtil er omdannet i analogi med skibets og korets vinduer.

Ved ombygningen tilføjes et halvtagsdækket *trappehus* som erstatning for den udvendige fritrappe. Husets nordfacade flugter med skibet, men dets murkrone ligger ca. 2 m lavere. Adgangen er fra nord gennem en fladbuet, falset døråbning. Det højresnoede trappeløb, der delvis er etableret ved udhugning i tårnets murtykkelse, har halvtensspindel og overdækkes af fladtpændte stik af bindere på fladen; trappen udmunder i mellemstokværket ad en dør, der er brudt gennem tårnets nordmur længst mod øst, og som overdækkes af stigende, fladbuede binderstik. Trapperummet har været belyst af en højt anbragt lysglug i vestmuren nær hjørnet ved tårnets nordmur.

Fra mellemstokværket er indrettet en gennemgang til skibets loftsrum. Den smalle, fladbuede åbning, hvis stik er opmuret af bindere på fladen, er tydeligvis brudt gennem gavlen senere end tårnets opførelse. Dog kunne den omhu, hvormed pudsen på gavlens vestside efterfølgende er repareret, antyde, at døren er væsentlig ældre end de øvrige ombygninger af tårnet, muligvis endog omtrent jævaldrende med tårnet selv. I de tyndt pudsede partier omkring den i tegl opmurede døråbning markeredes fugerne, og bueslaget udstyredes med et blot i pudsen angivet prydskitte; efterfølgende kalkedes med en lys rød farve, og fugerne blev trukket op med hvidt.

Klokkekammeret er, som ved en række af egens andre kirker, indrettet i tårnets tagrum. Den østre gavltrekanter dekoration er stort set velbevaret. To sammenstillede, fladbuede glamhuller krones af jævnbrede, spidsbuede højblæn-



Fig. 14. Flise med Kristushoved over våbenhusdøren (s. 3220). NE fot. 1994. – Fliese mit Christuskopf über der Vorhaustür.

dinger, og til hver side herfor ses en lidt bredere blænding, der har sål i samme højde som glamhullerne. Nærmest tagfoden er rester af yderligere en blænding, og udsmykningen suppleres derudover af nogle korte stumper savskifte (jfr. våbenhuset). Glamhullerne overdækkes af fladbuede stik, der ledsages af prydskitte af bindere på fladen, og på indersiden har gavlen en indkrugning i højde med lydåbningernes vederlag. Vestgavlen er nymuret i forbindelse med skalmuringen af denne og sydsiden. 1881 anbragtes »persienser« i tårnets lydhuller, dvs. gavlenes glamhuller og åbningen i mellemstokværkets sydmur.⁴¹

I triumfmuren er, muligvis inden udgangen af middelalderen, indrettet en †*gennemgang*, der evt. har givet adgang til et †lektorium? (jfr. s. 3143). Den fladbuede åbning er anbragt højt og helt ud mod skibets sydøsthjørne (fig. 5); dens nederste del er fjernet ved gennembrydning af den nuværende, lavere siddende adgang til prædikestolen (s.d.).

Eftermiddelalderlige ændringer. Bygningsarbejder rakte sjældent til mere end almindelig vedligeholdelse. Her voldte ikke mindst murværket i tårnets syd- og vestside samt i koret og apsiden problemer. 1735-36 måtte tårnets vindue repareres efter »et nedfald af muren«, og 1762 brugte to karle tre dage til at fjerne mange læs »sten-

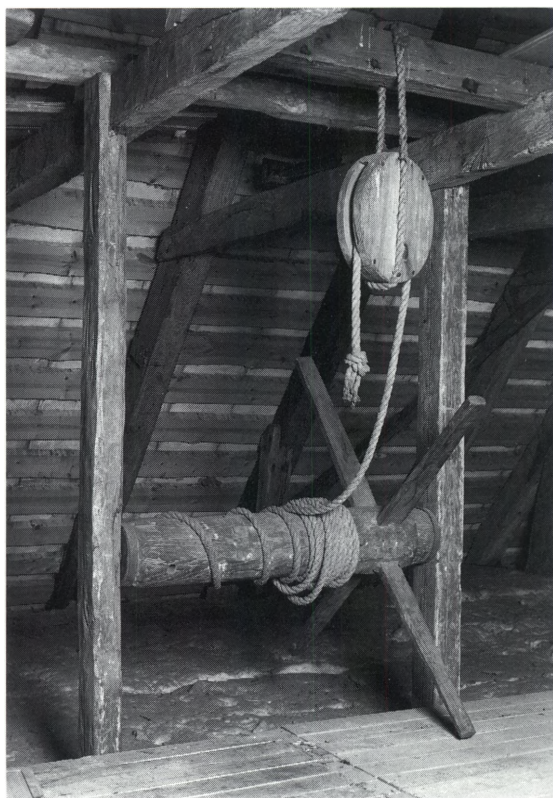


Fig. 15. Vinde på skibets loft (s. 3223). NE fot. 1994.
- *Winde auf Schiffsdachboden.*

grus« fra tårnhvælvets overside, der ellers var i fare for at få skader af den tunge byrde.¹² Stabilitetsproblemerne i apsisen omtales allerede 1771, da »runddelens gavlmur« (korgavlen) havde fire revner fra øverst til nederst og måtte repareres med egebjælker og jernankre.⁴² 1825 påtalt manglen af tre *†kroge* til en stige og en brandhage på kirkens nordside. Året før konstateredes, at murværket på tårnets vestside havde »trukket sig«, dvs. skallen var sprægt løs fra murkærnen, således at en ommuring var fornøden,¹⁴ men arbejdet hermed påbegyndtes tilsyneladende først 1865 og resulterede i en fuldstændig skalmuring af tårnets vestre og søndre facade. Samme år blev såvel apsis som kor af kirkesynet udsat til ombygning.¹⁰ Denne gennemførtes det følgende år under ledelse af bygningsinspektør i Århus, arkitekt V. Th. Walther. De gamle bygningsdele blev nedrevet til grunden og alt opgående murværk genopførtes i små, røde teglsten under genanvendelse af de

originale granitdele; dog fornyedes, som ovenfor nævnt, et enkelt kragbånd og tre sokkelkvadre.⁴³ De oprindelige former synes omhyggeligt respekterede, dog undtaget korets vinduer, gavlenes kamme og apsisbuens udformning. En gennemgribende restaurering af våbenhuset fandt, som ovenfor nævnt, sted 1914. 1946-49 restaureredes hele kirken (arkitekt Chresten Jensen), dette indbefattede reparation af gulve, vægpuds, vinduer mm., men koncentreredes derudover fortrinsvis om inventaret. Våbenhuset underkastedes atter 1973 reparation på gulv, murværk mm. (arkitekt S. A. Aakjær) og 1978 fulgte resten af kirken (arkitekt John Jensen), idet al udvendig puds fjernedes ved sandblæsning forud for nypudsning og -kalkning, ligesom bræddeløfterne og hovedparten af tagbeklædningen udskiftedes.

Gulvene i kor og skib, der ligger i samme højde, er lagt med ottekantede, gule fliser vekslede med mindre kvadratiske, sorte fliser. Inden for knæfaldet ligger gulvet et trin højere og er lagt af gule munkesten ved restaureringen 1978. I stolestaderne og tårnrummet er bræddegulve, mens der i våbenhuset er kvadratiske, gule fliser. 1735-36 brugtes et stykke stilladstømmer til en bjælke i gulvet foran alteret.¹² 1791 nævnes, at kirken havde murstensgulv, dog uden omtale af dets udstrækning.¹¹ 1828 skulle teglstengulvet i våbenhuset omlægges,⁷ 1849 burde gulvet under stolene jævnes, hvilket må betyde, at det endnu på dette tidspunkt var af sten,¹⁴ og 1865 lagdes en del af gulvet under stolene i skibets vestende af fliser. Trægulvet foran alteret, der var fornyet ved korets nybygning 1866, var allerede 1871 så medtaget af svamp, at det måtte erstattes af et betongulv. Oprindeligt var dette dækket af et tæppe, men 1907 forhørte kirkesynet sig hos kirkeministeriet, om det måtte erstattes af linolium. 1925 blev gulvfliserne i tårnrummet omlagt og delvis fornyet.¹⁰

Vinduerne må formodes gradvis at være forstørrede; 1884 sås over skibets østligste sydvindue (sml. fig. 7b) et kurvehanksbuet stik, der kan hidrøre fra en ændring i 15-1600'rne, og frem til ombygningen 1866 fandtes to store vinduesåbninger i korets vestfag i henholdsvis

nord- og sydsiden.⁴⁴ 1828 gennemførtes en fuldstændig udskiftning af kirkens vinduer, ialt 12.⁷ Disse må have fordelt sig med et mod sydøst i apsis, to mod henholdsvis nord og syd i koret, fire i hver side af skibet og et i tårnets vestmur. Alle var rektangulære åbninger med trækarme og fire oplukkelige rammer, der hver havde seks ruder foruden og fire foroven (sml. fig. 7b-c og

10).⁴⁵ Kirkesynet foreslog 1864 trækarmene erstattet med jernvinduer, hvilket skete i koret ved dets ombygning 1866, mens ønsket om udskiftning af vinduerne i skib og tårn blev gentaget både 1899 og 1909, men først effektueret 1913. De erstattedes da af store, smigede, rundbuede åbninger med støbejernsstel som de, der tidligere var anbragt i korets sydside.¹⁰

Tagværkerne over apsis, kor og skib er stærkt ændrede, men indeholder adskillige rester af middelalderlige tagstole, der kan være kirkens oprindelige. I apsis tagværket, der ligesom ko-

rets er genanvendt ved ombygningen 1866, har hvert spær haft en nu fjernet skråstiver. I kor og skib er spærfagene ensdannede og havde oprindeligt to sæt krydsende skråstivere, der senere er erstattet af to hanebånd og korte, lodrette stivere ved spærfoden. Samtlige bindbjælker er fornyede. På skibets loft står en vinde af fyrretræ (fig. 15). Tårnets tagværk er formentlig senmiddelalderligt med et enkelt hanebånd og korte, lodrette spærstivere, mens våbenhusets er fornyet ved restaureringen 1914. Et 1754 omtalt spir på tårnet har ikke efterladt sig spor;⁴⁶ det kan eventuelt være identisk med den lille blyklædte fløjstang, der endnu rejser sig over tårnets vestgavl. Den tilhørende vindfløj har fane i gennembrudt arbejde over en diminutiv flad kugle.

Tagbeklædning. Kirken er overalt tækket med bly, hvilket formentlig har været tilfældet siden opførelsen, dog undtaget våbenhuset, (s.d.) der

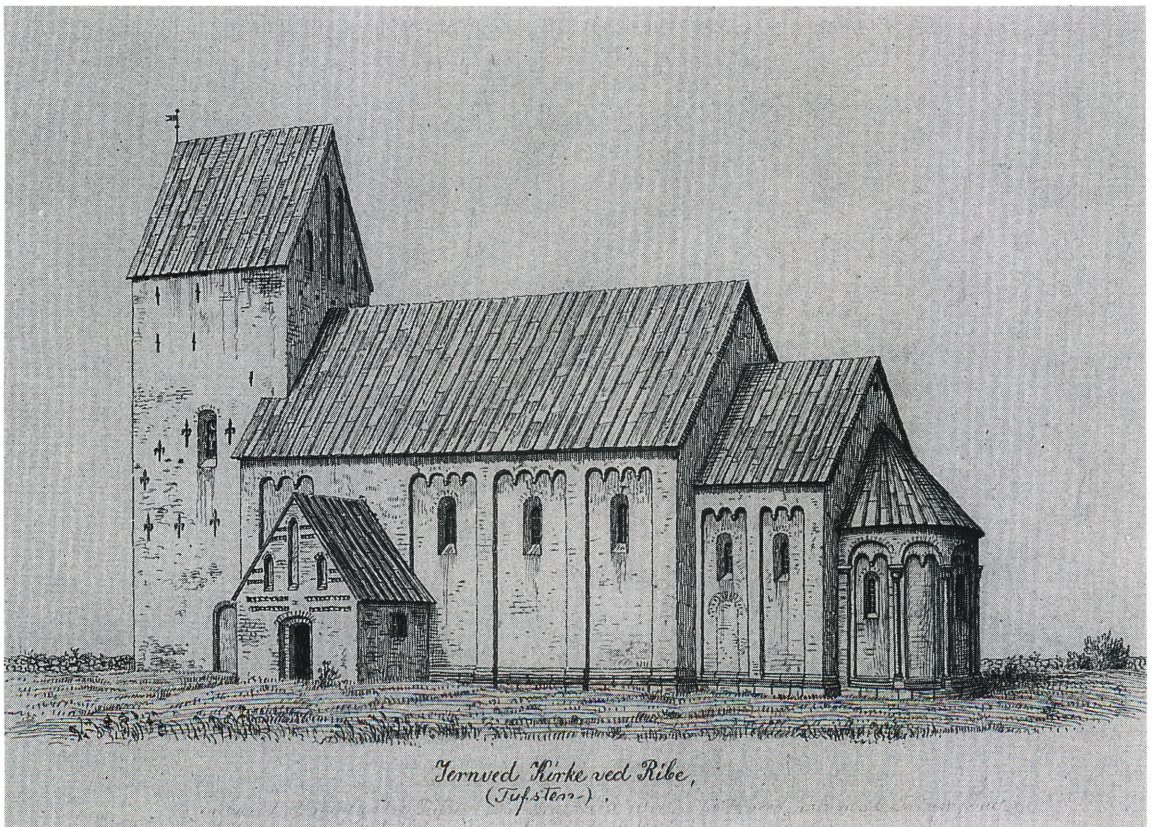


Fig. 16. Kirken set fra syd. Perspektiv ved Jacob Kornerup 1865. – *Südansicht der Kirche, 1865.*

en overgang fra 1800'ernes begyndelse frem til 1914 delvis var tækket med tegl.⁷ Tagfladerne på kor, skib og tårn er senest omstøbt i årene 1978-79, hvilket er angivet ved tagplader med initialer og årstal.⁴⁷ 17- og 1800'erne frembyder adskillige større og mindre reparationer på blytagene. En plade i apsisetaget, mod sydøst, bærer årstallet 1851,⁴⁸ ligesom en genanbragt blyplade i skibets søndre tagflade med årstallet 1930 vidner om en omstøbning dette år.

Opvarmning. 1897¹⁰ installeredes i skibets nordøsthjørne en ↑kalorifer, der udfyldte hjørnet helt ud til midtergangen (sml. fig. 39). Anlægget udskiftedes 1959 med det endnu fungerende el-varmeanlæg, dog erstattedes ↑stråleovnene i våbenhuset 1973 med gulvvarme.

Hovedparten af bygningen er, med undtagelse af granitsoklen og apsidens granitdetaljer, pudset og hvidtet, dog er halv søjlerne på apsis gråmalede. Våbenhuset fremtræder i blank mur såvel ude som inde.

↑KALKMALERIER

1921 vidste man i sognet om fund af smukke kalkmalerier på skibets vægge og i tårnet.⁴⁹ Vistnok 1925 afdækkedes på skibets vægge figurmaleri og 1969 farvespor, der formentlig hørte til en barokudsmykning med store bispeportrætter, som endnu stod fremme og lod sig beskrive i sidste del af 1700'erne. 1979 undersøges på tårnhvælvet en dekoration af den såkaldte Liljemester fra begyndelsen af 1500'erne. Alt blev atter overkalket.

1) O. 1500-20, på tårnhvælvet, følgende det typiske mønster for egnens hvælvudsmykninger af Liljemesteren.⁵⁰ Kappernes røde liljer kronede sortplettede, grå trekantspidser, der rummede tre røde blade, hvis stilke løb af mod en ring i vekselvis rødt og gråt. Langs trekanternes yderside løb en rød kontur med udskydende krabbeblade. Tilsvarende krabber kantede hvælvribberne, der som hvælvenes fødselslinjer var smykket af sparer i rødt og gråt; hvælvtoppen markeredes af en bladros i samme farver. Udsmykningen var i de fremdragede partier velbevaret, udført på en hvidtekalk tilsat sand;

før bemalingen havde maleren indridset dekorationens fortegning i den friske malebund.

2) O. 1650-81, en serie malerier af stiftets efterreformatoriske bisper, fordelt på »kirkens nordre og søndre side« og ledsaget af latinske indskrifter, som findes gengivet i en indberetning 1766-69.⁵¹ Af de ialt ti bisper frem til Peder Jensen Kragelund (1650-81) var de fem tidligste afmalet på sydvæggen, de fem senere i nord.

Bisprækken anførtes med nummer i romertal samt vedføjede virkeår og samlet virketid. På kirkens søndre side læstes: »Series Ripensium Episcoporum, qui ab anno restauratae in Dania Doctrinae Euangelicae mdcxxxvii Orthodoxiam Religionis Lutheranæ Dei beneficio propagarunt. I M(agister) Johannes Vandalus, Goslar(iensis) ab Anno 1537 ad A(nnum) 1541. 4. II M(agister) Johannes Tausanus, Fionensis ab A(nn)o 1541 ad 1561. 20. III M(agister) Paulus Matthiæ, Seland(ensis) ab A(nn)o 1561 ad 1569. IV M(agister) Johannes Lagonius, Rip(ensis) ab A(nn)o 1569 ad 1594. ætat(is) 64. 25. V M(agister) Petrus Johannis Heglund, Rip(ensis) ab A(nn)o 1595 ad 1614. 19. Gaudete in Domino et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in Coelis. Qui docent alios duplici honore digni sunt, et comparantur stellis lucentibus in Coelo (Fortegnelse over de bisper i Ribe som siden året for den evangeliske læres genoprettelse i Danmark, 1537, med Guds hjælp har udbredt den lutherske religions rette tro. I Magister Johan Wenth fra Goslar fra 1537 til 1541. 4. II Magister Hans Tausen fra Fyn fra 1541 til 1561. 20. III Magister Poul Madsen fra Sjælland fra 1561 til 1569. IV Magister Hans Laugesen fra Ribe fra 1569 til 1594, i sin alders 64. år. 25. V Magister Peder Jensen Heglund fra Ribe fra 1595 til 1614. 19. Glæd jer i Herren og lovsyng, for jeres løn er rigelig i himlen. De, der underviser andre, er værdige til dobbelt ære og sammenlignes med stjernerne, der lyser på himlen (delvis Matt. 5,12 og 1 Tim. 5,17))«.

På nordre side i kirken, hvor indskrifterne (og malerierne?) tydeligvis var i en noget dårligere tilstand, læstes: »VI ..Ivari Hemmethæus. ab Anno 16... 1629. VII Janus Dionysius Jersinus s(anctis)s(imæ) Th(eologiæ) Doct(or) ab



Fig. 17. Kirken set fra nordøst. Forarbejde til Danske Tufstenskirker. Blyantstegning ved Erik Schiødt 1884. – *Nordostansicht der Kirche. Zeichnung, Bleistift, 1884.*

A(nno)...1635. 5 1/2. VIII ...Borchardi s(anctis)s(imæ) Th(eologiæ) Doct(or) ab Anno 1635... 1643. 8. [IX] ...Monrad... 16... [X] Petrus Jani Kragelund, Berg(ensis) s(anctis)s(imæ) Th(eologiæ) Doct(or) ab A(nn)o 1650... Sacras Episcoporum Rip(ensium) Effigies manu Pictoris lubens heic exprimi... (VI ...Iversen Hemmet fra 16... til 1629. VII Jens Dinesen Jersin, Dr. Teol., fra ...1635. 5 1/2. VIII ...Borchardsen, Dr. Teol., fra 1635... 1643. 8. [IX] ...Monrad ...16.. [X] Peder Jensen Kragelund fra Bergen, Dr. Teol., fra 1650 ...med glæde malerens hånd fremstille de hellige portrætter af Ribes bisper)«.

Malerierne bør være udført i den seneste, afbildede biskop Peder Jensen Kragelunds virketid (1650-81).⁵² Den afsluttende sætning synes at have fremhævet navnet på maleriernes bestiller, måske bispens kapellan i sognet, Lauge Sørensen (†1659).⁵³ Portrætserien må ses i sammenhæng med kirkens tilhørsforhold til bispestolen (jfr. indl.) og med en lignende tudsmykning af kalkmalede bisper i Brøndum kirke fra o. 1650 (s. 1941f.). Begge disse bisperækker har for-

mentlig været inspireret af en kort forinden (1639?) i Ribe bispegård anlagt serie af malede bispeportrætter, der nu er i domkirken (s. 483f.). At man i Jernved har brugt lærredsmalerier som forlæg antydes ved den til biskop Hans Laugesen vedføjede aldersangivelse »ætatis 64«, der må antages at have stået at læse på portrætforlægget.

Udsmykningen nævnes tidligst i forbindelse med Mads Pedersen Rostochs hyldestdigt til fødebyen Ribe (afsluttet o. 1690),⁵⁴ senest 1791, da kirken vægge omtales som skikkelig hvide med en del af Ribebisperne malet derpå.¹¹ Mens bispeserien i Brøndum var malet i koret, må stedfæstelsen til »kirkens nordre og søndre side« betyde, at bispemalerierne i Jernved har prydet skibets vægge. Vistnok under malearbejdet i kirken 1925 frembankedes i skibet »mindst én figur i legemsstørrelse eller derover«, men den blev efter ordre fra den daværende kirkeværge atter tildækket.⁵⁵ 1969 lod intet sammenhængende sig fremdrage i skibet, men på nordvæggen sås 20 cm vest for det østligste vindue to lodrette, grå-

sorte striber, den østligste 8 cm bred, den anden 2 cm. Lidt vest herfor anedes endvidere lidt lyserødt. Farverne lå på et gulligt, meget ujævnt kalklag.

INVENTAR

Oversigt. Mens alene den romanske døbefont går tilbage til kirkens opførelsestid, er senmiddelalderen endnu rigt repræsenteret i kirkens indretning. Et korbuekrucifiks, udskåret i former fra 1200'rne, kan næppe dateres snævrere end 13-1400'rne, og et vel-skåret, mindre krucifiks synes udført o. 1400-1425. Det kroner nu kirkens sengotiske altertavle fra o. 1475-1500, mens man ved samme tid har opsat et vievandskar (måske en ældre fontekumme) i våbenhuset. Klokken, der er tilskrevet støberen Kort, er støbt 1444 til ære for Vor Frue og S. Nikolaj, og de gotiske alterstager må være fra o. 1525-50. Til senmiddelalderens indretning har måske også hørt et $\dagger$ lektorium, og fra ældre omtale kendes en $\dagger$ messekløkke, en $\dagger$ degnestol fra 1444 samt en $\dagger$ alterkalk, skænket 1471 til S. Annas ære.

Fra renæssancetiden stammer først og fremmest den af snedkeren Anders Katkier signerede prædike-stol fra 1585, der har en lidt senere himmel med årstallet 1603. Fra samme tid stammer kernen i stolestaderne (med årstallene 1591 og 1600), hvortil der forrest hører en art herskabsstole, den nordre fra 1772. I skibets syddør sidder en dørføj med årstallet 1677, en klingpung stammer fra 1700'rne, mens 1800'rne repræsenteres af altersølvet, udført 1849 af Johan Jacob Heinrich Rühle og 1853 (oblatæskan) af Hans Jessen Terkelsen, begge Ribe.

Farvesætning og istandsættelser. Siden en restaurering af inventarets hovedstykker 1949 står såvel altertavle, korbuekrucifiks som prædikestol med en da fremdraget, ret lys staffering fra 1772. Stoleværk m.m. er senest nymalet 1978, afstemt i brunt og blå med grå lister.

Stoleværket, hvortil formentlig fra første færd hørte $\dagger$ vægpaneller, var opsat i hele tre rader indtil en større istandsættelse 1772, da et $\dagger$ pulpitur over kvindestolene blev slået sammen med et $\dagger$ karlepulpitur i tårnet til ét stort $\dagger$ pulpitur i vestenden. Samtidig blev $\dagger$ skrifte- og degnestole i koret nyindrettet og alt malet. En del arbejder fandt sted i årene o. 1850, og i forbindelse med korets nybygning 1866 blev altertavle og prædikestol gennemgribende istandsat og som det øvrige inventar nymalet. Prædikestolen gennemgik en ny restaurering 1909; 1925 blev de nuværende stolebænke indsat, og $\dagger$ vestpulpituret blev nedtaget i forbindelse med en fornyelse af orglet 1972.

Alterbordet er et panelværk, 173×110 cm, 95 cm højt, i sin kerne fra o. 1600, men stærkt fornyet og forenklet 1852, da det flyttedes frem (jfr. fig. 7a).¹⁴ Kortsiderne har tre fag, forsiden fire, alle med højrektangulære fyldinger, der som de mellemværende, lodrette rammestykker er oprindelige og af fyrretræ. Rammestykkerne er profilerede, forsidens midterste beslagværk prydet med prikket bund. Det omløbende, glatte rammeværk er nygjort (egetræ), det nedre ved en restaurering 1974, da det kunne iagttages, at fyldingerne oprindelig har haft arkader, ligesom der konstateredes ældre farverester.⁵⁶ Bordet, der tillige tjener som skab med låger bagtil, er 1974 nystafferet i brunt med blå fyldinger i grå kantning. Frem til 1852 var $\dagger$ alterbordet af sten,⁵⁷ velnok senmiddelalderligt, da det nævnes som stående op imod muren (apsisvæggen, jfr. ovf.).

$\dagger$ Alterklæder. 1791 omtales klædet som »ikke af de kostbareste«, men ingenlunde pjaltet.¹¹ 1834 anskaffedes et nyt klæde med »fornødne fryndser og søltresser«,¹⁴ der 1862 ønskedes afløst af et nyt med kors af ægte sølv eller guldbrokade. 1902 skulle alterklædet opfarves og forsynes med nyt guld-kors og -bort, 1915 fornyedes det,¹⁰ og et alterklæde bibeholdtes frem til 1972.

Altertavlen (fig. 19) er en sengotisk fløjaltertavle fra o. 1475-1500 med kronende, lidt ældre krucifiks fra o. 1400-1425 samt staffering fra 1772, der er fremdraget og suppleret ved en restaurering 1949.

En glat predella bærer midtskabet, 171×145 cm, der har tre storfigurer, Maria med barnet mellem to diakonhelgener, S. Vincent (i nord) og formentlig S. Laurentius, mens de halvt så brede fløje rummer apostelfigurer i to rækker. Midtskabet (fig. 20) har forneden et fodfelt med tre stavværksfyldinger (fiskeblærer), og foroven kronens storfigurerne af separate, tresidet frem-springende kølbuebaldakiner med stavværk, fiskeblærer, korsblomster og under hjørnefialerne profilerede hængekonsoller (fornyede). Fløjenes fire felter har glatte fodfelter og deres tredelte baldakiner er en enklere udgave af midtskabets. Af stavværket er større dele fornyet 1866, andet 1949.



Fig. 18. Indre set mod øst. NE fot. 1994. – *Kirchen inneres gegen Osten.*



Fig. 19. Altertavle, o.
1475-1500 (s. 3226). NE
fot. 1994. – *Spätgotischer
Schnitzaltar, um 1475-
1500.*

Fig. 20. Altertavle, o.
1475-1500, midtskabet
(s. 3226f.). NE fot.
1994. – *Spätgotischer
Schnitzaltar, um 1475-
1500, Mittelschrein.*

Hovedfiguren, Maria med barnet (fig. 20, 22), 94 cm høj, står foran en mandelformet strålekrans, som er indfældet i tavlens iøvrigt glatte bagklædning. Som de øvrige figurer står hun på et afrundet fodstykke. Hoften er forskudt mod venstre, blikket sænket, og det livfulde barn sidder rankt på hendes venstre arm og griber ud imod et nyere, lillebitte æble i hendes fremrakte højrehånd; 1895 holdt hånden et scepter.⁵⁸ Af Marias store krone er tre korsblade senest fornyet 1949, håret falder i bølgede lokker til midjen, ansigtet er afklaret med blødt løftede øjenbuer og en høj glat pande. Kjolens brystparti lades synligt af en åbenstående kappe, som er ført ind foran kroppen og danner knækkende folder, der foruden kun lader det yderste af en spids højresko synlig. Barnet (fig. 22) er nøgent og krølhåret med et æble i sin venstre hånd.

De flankerende diakonhelgener (fig. 20, 21), 90 cm høje, står næsten ens med hovedet let

sænket og vendt mod Maria og det ydre ben aflastet. Begge har kort hår med tonsur og krøllede lokker, S. Vincent (fig. 21) bærer i venstre hånd den møllesten, hvormed han kastedes i havet, mens hans højrehånd kan have grebet om endnu et tabt attribut, eventuelt en martyrpalme.⁵⁹ Diakonen i syd holder en spændebog foran brystet, mens venstre hånd har grebet om et nu manglende attribut, efter al sandsynlighed Lauretiusristen;⁶⁰ 1808 nævnes den ene diakon (Vincent) med en sol i hånden, den anden med »en Dug«? Diakonerne har vistnok som Maria en tilplogget nedboring i issen, og alle tre storfigurer er udhulet fra bagsiden.

Fløjenes apostelfigurer, ca. 50 cm høje, er barfodede med omgjordet kjortel og kappe, og de fleste har en fyldigt lokket hårpragt med skæg. Mens næsten alle apostle bærer en bog, er deres egentlige attributter i hovedsagen nygjorte 1949, idet kun Paulus, Andreas og Johannes (nr.



5, 9, 10) ved begyndelsen af 1900'erne havde deres kendetegn i behold (jfr. fig. 39). Apostlene, hvis udhulede bagside har snedkernummerering med minuskler (fig. 28),⁶¹ beskrives her fra nord, begyndende foroven, med gengivelse af det påmalede navn i fodfeltet nedenunder. 1) »S.

Petrus« let vendt mod venstre med den ny nøgle i højre hånd, mens den venstre holder en opslået bog frem. 2) (Fig. 25) »S. Iacob Mi(nor)«, Jakob den yngre med lukket spændebog mod brystet og (ny) valkestok i højre hånd. 3) »S. Bartholomeus« med (ny) kniv i højre hånd og en bog



Fig. 21. S. Vincens, udsnit af altertavle, o. 1475-1500 (s. 3228). NE fot. 1994. – *Hl. Vincens, Ausschnitt aus Altar, um 1475-1500.*

under venstre arm, hvis hånd løfter op i en kappeflig. 4) (Fig. 26) »S. Matthæus« med en opslået bog hvilende i højrehånden, en (ny) økse i den venstre. 5) (Fig. 27) »S. Paulus«, flenskal-det, tænksomt læsende med bogen holdt som Mattæus og venstre hånd støttende det mod jorden satte sværd. 6) »S. Thomas« med (nyt) spyd i højre hånd, den venstre holder op i en flig af kappen. 7) (Fig. 24) »S. Iudas Thad(dæus)«, skalpandet med (ny) kølle i højre hånd, skeptisk læsende i en bog, som holdes opslået i venstre hånd. 8) (Fig. 24) »S. Iacob Ma(jor)«, Jakob den ældre med muslingskal på vandrehatten, rejsetaske, bog i højre hånd og (ny) vandrestok i den venstre. 9) (Fig. 24) »S. Andreas« med tunge

øjendlæg. En flig af kappen hænger ud over skråkorset, som han med venstre hånd holder foran sig, mens den højre griber til fligen. 10) »S. Io-hannes«, skæglos, velsignende kalken, som han holder i venstre hånd. 11) »S. Simon« med lukket bog i venstre hånd, mens den højre holder en (ny) sav med spidsen mod jorden. 12) »S. Filip«, tænksom med opslået bog på sin højre hånd, et (nyt) kors i den venstre.

I predellaens sider ses skabslåger, såvel midtskab som fløje har i siderne cirkulære huller (jfr. fig. 21) for bærestænger (til transport), og langs tavlens overkant vidner dyvelhuller om en nu manglende bekrøning.

Over midtskabet hæver sig det nævnte ældre *krucifiks* (fig. 23), der kan have hørt til tavlen som alterkrucifiks fra første færd, men som 1808 var opsat »udi en udhuling lige for indgangen (norddørens niche)«. ⁶² Kristusfiguren, 51 cm høj, hænger i udstrakte, let skrånende arme med hovedet sænket mod højre skulder og højre fod drejet ind over den venstre. Tornekronen er snoet, håret falder glat ned bag skuldrene, og det asketiske ansigt (fig. 47) er afklaret med tilfaldne øjne, let sammentrukne bryn og kort tve-delt fuldskæg. Spydssår ses i brystkassens højre side, lændeklædet er kort med let knækkende tværfolder og ved højre hofte en knude, hvorfra der hænger en fyldig snip med bølgesomme. Hænderne er svagt krummede, issen har en tilplogget nedboring, bagsiden ingen huling. Korset, 119×80 cm, har hvælvet midtprofil, skråkant med hulede bladknopper, glat glorieskive samt endefelter i form af hulede firpas med småspidser. I anførte længde indgår en 13,5 cm lang fæstnelsestap fornedet.

Altertavlens lysbrune grundfarve suppleres af mørkere brunt, gråt, rødt, blåt og forgyldning, der yderligere danner højlys på dragtfolderne, mens midtskabets baggrund har kvadermaling. Indskrifterne er nymalede 1949 på lysblå bund, fløjenes apostelnavne står i gyldne versaler som også predellaindskriftens øverste linje: »Se det Guds Lam..(Joh. 1,29)«, mens Nadverindstiftelsesordene (1 Kor. 11, 23-25) herunder er i forgyldt fraktur. På bagsiden af tavlen, hvis grå overstrygning også dækker fløjenes malerifelter,



Fig. 22. Maria med barnet, udsnit af altertavle, o. 1475-1500 (s. 3228). NE fot. 1994. – *Maria mit Kind, Ausschnitt aus Altar, um 1475-1500.*

er anført: »Aar 1949 er kirkens inventar istandsat under Nationalmuseet ved Peter Kristian Andersen og Einar V. Jensen«.

Især Mariafigurens former og udtryk knytter altertavlen til en gruppe andre arbejder i Sydjylland, således en altertavle i Øster Starup kirke (Vejle amt).⁶³ På tavlens figurer og stavværk er iagttaget beskedne rester af oprindelig kridtgrundsstaffering med lidt polerforgyldning. En velnok delvis overmaling med rødt, hvidt og grønt er gået forud for den nuværende staffe-

ring, der må henføres til restaureringen 1772.¹² 1791 sagdes altertavlen forhen at have været stærkt forgyldt, men den havde i tidens løb tabt lidt af stadsen.¹¹ 1849 skulle fodstykket (predellaen) forsynes med en »passende inskription«, der året efter måtte rettes, idet den var udført med gule bogstaver i stedet for forgyldning.¹⁴ 1863 fandt kirkesynet tavlen falmet, uskøn og lidet passende for kirken, hvorfor det henstillede, om ikke en ny kunne anskaffes, da den gamle ikke var værd at reparere.¹⁰ 1866 bibe-



Fig. 23. Krucifiks, o. 1400-25, fæstnet som bekroning af altertavlen (s. 3230). NE fot. 1994. – *Kruzifix, um 1400-25, als Bekrönung des Altars befestigt.*

holdt man dog tavlen og underkastede den en større restaurering ved billedhuggeren Valdemar Fjeldskov og malermester P. O. Hansen, København.⁶⁴ Der skete en del fornyelser, bl.a. i mahognitræ, og alt blev nymalet i hovedsagelig grålige toner med nogen forgyldning. Den på predellaen anførte indskrift fra Joh. 1,29 ønskedes af samme års kirkesyn ommalet⁶⁵ og fremtrådte herefter i guldbronzeret antikva. En tegning af storfigurerne ved E. Rondahl 1895 viser Maria med scepter og en noget ødelagt krone, der fik tre korsblade fornyet ved en mindre istandsættelse 1902. Tavlen, hvis udseende herefter kendes fra ældre fotografier (jfr. fig. 39), har fået sin nuværende fremtræden med restaureringen 1949.

Altersølv (fig. 29), 1849, udført af Johan Jacob Heinrich Rühle i Ribe. Kalken, 22,5 cm høj, har aftrappet, cirkulær fod med bladværk på nopret bund, skaftledene er konkave, knoppen og bægerets underdel godronnerede. På standkanten læses med indprikket skriveskrift: »Tilhører

Jernved Kirke. Omgjort 1849. Vegt 44 Lod«. Her ses også Rühles gentagne stempel (Bøje 1982, nr. 6806) samt Ribes næsten udpudsede bymærke. Bægeret har nyere indsats med hældetud. Den tilhørende disk er glat, tvrm. 13 cm, med Rühles gentagne stempel på undersiden. Til sættet hører et oprindeligt læderfuttal.

†*Altersølv*. På en forgyldt alterkalk fra 1471 læste Søren Abildgaard følgende plattyske minuskelindskrift (fig. 48): »Anno d(omi)ni m cccc lxxi iar do gaf hille moringhes desse(n) kelk in sv(n)te an(n)e(n) ere dat er got gnedich sy (i det herrens år 1471 gav Hille Morighes denne kalk til S. Annas ære at Gud må være ham nådig)«. Indskriften stod på foden »rundt omkring ved bredden af fodbladet«, øjensynlig som på en samtidig kalk fra Vilslev langs underkanten af en tungeformet fod (s. 3140 med fig. 37). Videre læste Abildgaard på kalkens knop navnet »ihesvs«,⁶⁶ mens præsten 1808 nævner et »lidet cruxifix« på foden, der efter hans formening var meget antik (bægeret da fornyet?). Kalken til-



Fig. 24. Apostlene Judas Taddæus, Jakob den ældre og Andreas, udsnit af altertavle, o. 1475-1500 (s. 3230). NE fot. 1994. – *Apostelfiguren, Thaddäus, Jakobus der Ältere und Andreas. Ausschnitt aus Altar, um 1475-1500.*



Fig. 25-27. Apostle fra altertavle, o. 1475-1500 (s. 3229f.). 25. Jakob den yngre. 26. Mattæus. 27. Paulus. NE fot. 1994. – *Apostelfiguren aus spätgotischem Schnitzaltar, um 1475-1500. a. Jakobus der Jüngere. b. Matthäus. c. Paulus.*

hørte et altersæt med en formentlig sammenhørende disk.⁶⁷ 1770 sagdes altersættet, som var gjort 1471, at være »så tynd og sprukken«, at det kun kunne bruges med største forsigtighed og derfor trængte til omstøbning.¹¹ Et futteral anskaffedes 1834;¹⁴ omgjort 1849.

Oblatæske (fig. 29), 1853,¹⁴ leveret af Hans Jensen Terkelsen i Ribe. Æsken er oval, 11×8,5 cm, 2,5 cm høj, med let hvælvet låg, hvorpå der er graveret i skriveskrift: »Jernved Kirke 1853«. På undersiden guldsmedens gentagne stempler (Bøje 1982, nr. 6817, 6821). †*Oblatæsker*. I inventariet 1747-48 optræder som nyanskaffelser en liden sølvæske og nok en æske af blik, begge til oblater.¹² 1832 var blikæsken endnu til stede,¹⁴ og 1852 ønskedes en passende æske til brød anskaffet.¹⁴ En †*alterkande* af sort porcelæn med guld Kors fra Den kongelige Porcelænsfabrik er tidligst nævnt i inventariet 1862.¹⁰

Sygesæt, 1871, leveret af Rasmus Marcus Jacobsen Obbekjer i Ribe. Kalken, 12 cm høj, har cirkulær fod, kugleknop og svajet bæger med graveret skriveskrift: »Jernved Kirke 1871«; på standkanten guldsmedens stempler (Bøje 1982, nr. 6833, 6834). Den glatte disk, tv. 8 cm, har på undersiden samme indskrift som kalken samt stempel (Bøje 1982, nr. 6834). En nu tilhørende

oblatæske er nyere (uden stempler), cylindrisk, tv. 5 cm, med tungkant og cirkelkors på låget. †*Sygesæt*. Foruden altersølvet anfører inventariet 1736 en lille kalk og disk af tin samt en flaske af tin, der opbevarede hos pastor Omeis' enke.¹² Udstyr af denne art er bevaret fra Jerne og Darum sogne.⁶⁸

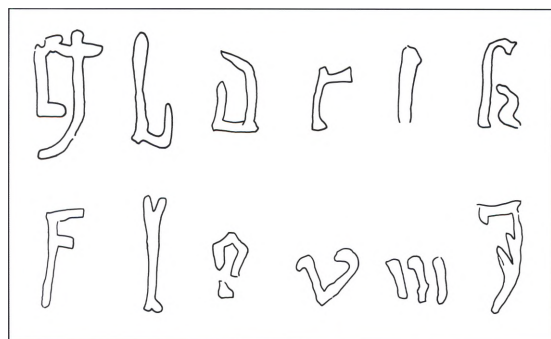


Fig. 28. Snedkernummerering med minuskler, malet på bagsiden af apostelfigurene i altertavlen, o. 1475-1500 (s. 3229). Øvre rækkes fire første tegn (fra venstre) tilhører angiveligt Peter, Andreas, Johannes og Jakob den ældre. Tegnet af MN 1995 efter kalken af Peter Kr. Andersen 1949. – *Schnitzernummerierung mit Minuskeln, gemalt an den Rückseiten der Apostelfiguren vom Schnitzaltar, um 1475-1500. Die ersten vier Zeichen (von links) in der oberen Reihe gehören angeblich Petrus, Andreas, Johannes und Jakobus dem Älteren.*



Fig. 29. Altersølv, 1849, udført af Johan Jacob Heinrich Rühle (s. 3232), oblatæskens 1853 af Hans Jessen Terkelsen (s. 3233), begge Ribe. NE fot. 1994. – Silbernes Altargerät, 1849, von Johan Jacob Heinrich Rühle, die Oblatendose, 1853, von Hans Jessen Terkelsen, beide Ribe.

Alterstager (fig. 30), gotiske fra o. 1525-50, 39 cm høje. Den hvælvede fodskål hviler på tre vistnok fornyede løver, skaffet er cylindrisk med tre linseformede skaftringe, lyseskålen kreneleret med gennembrydninger i form af fem små huller. 1821 manglede en fod, der ønskedes



Fig. 30. Alterstager, o. 1525-50 (s. 3234). NE fot. 1994. – Altar-Leuchterpaar, um 1525-50.

nygjort,⁷ og 1891 stod stagerne på $\dagger$ messingfade.¹⁰ Nyere *syv stage*. En dobbelt *thysesstage* af jern nævnes 1674.⁶⁹

$\dagger$ Messehagler. 1674 nævnes i kirkens beholdning en messehagel.⁶⁹ En hagel, omtalt 1736, kaldtes 1748 gammel, og 1760 sagdes kirkens hagel at være af rødblommet fløj.¹² 1791 var messeklæderne »ikke af de kostbareste, men dog ingenlunde pjaltede«,¹¹ og 1821 kaldtes haglen aldeles ubrugelig »og har været det i flere år«. 1834 anskaffedes ny hagel af rødt fløj med sølvtrusser,¹⁴ 1858 skulle en ny være af rødt silkefløj med guldguloner,¹⁴ 1905 af silkefløj.¹⁰

Alterskranke, vistnok fra 1874,⁷⁰ buet med støbejernsbalustre og håndliste i ferniseret egetræ. $\dagger$ Alterskranken manglede 1819 en låge,⁷ 1846 skulle dens gelænder males, og 1849 blev skranken repareret og malet.¹⁴

Døbefont (jfr. fig. 41), romansk af rødlig granit tilhørende den glatkummede vestjyske type (Mackeprang: Døbefontes. 166), 91 cm høj, kummens tv. 76 cm. Foden har form af en søjlebase med usædvanlig kraftig, omløbende vulst og små hjørnekopper, der har samme sløjfeagtige form som på fontene i Horne, Vester Starup, Gørding og Hunderup.⁷¹ Den halvkugleformede kumme har mundingsprofil i form af platte over hulkel, ledsaget af indhugne konturlinjer, der også ses på randens overside. Fordybningen er harmonisk med en lille forsænkning (tvm. 11 cm) i bunden. I fordybningen og på kummens sider ses rester af kalk. 1853 ønskedes fonten slebet,¹⁴ 1888 renskuret.⁴¹ Den stod 1884 ved korbuens nordside, siden 1925 midt i korindgangen.

Dåbsfadet er fra 1851,¹⁴ af messing, glat, tv. 60 cm, hvoraf 9 cm udgør en nyere udvidelse af fanen. $\dagger$ Dåbsfade. Et dåbsfad af messing, tidligst nævnt i inventariet 1736, var 1748 »brudnen«. 1829 manglede fadet,¹¹ hvorfor der 1832 anskaffedes et nyt.¹⁴

Dåbskander. 1) 1965, af messing, 24 cm høj, med påskrift: »Skænket 1965 af Dagmar og Niels Puggard«. 2) 1862,⁴¹ af tin, 26 cm høj, urneformet, bunden med stempel for Niels Frederik (Ebbesen) Sørensen, Odense. Tilsvarende findes i Gørding, Vejrup og Spørring kirker.⁷²



Fig. 31. Korbuekrucifiks, 13-1400'rne, udført efter forbillede fra 1200'rne (s. 3235). NE fot. 1994. – *Triumphkreuz, 14.-15. Jh., eine Arbeit nach Vorbild aus dem 13. Jh.*

En *†fontehimmel*, der 1894 henlå på pulpituret, var ifølge Jacob Helms fra renæssancetiden, kun mindre godt bevaret.⁷³

Et *vievandskar*, måske oprindelig en romansk fontekumme,⁷⁴ er opsat på en muret underbygning i våbenhuset øst for skibets sydportal (jfr. fig. 11). Den ret groft huggede kumme er af grålig granit, halvkugleformet, 48 cm høj, tv. 88

cm, med en stor, afrundet fordybning. Stenen har formentlig sin senmiddelalderlige plads. 1765 kaldtes den en gammel ubrugelig font i våbenhuset,¹² i Danske Atlas 1769 »en udhuggen sten, som har været brugt til vievand«.⁷⁵

Korbuekrucifiks (fig. 31), fra 13-1400'rne, men øjensynlig udført efter et forbillede fra 1200'rne; korset og bemalingen stammer fra 1772. Kri-



Fig. 32. Udsnit af korbuekrucifiks, 13-1400'rne (s. 3236, jfr. fig. 31). NE fot. 1994. – *Ausschnitt aus Triumphkreuz, 14.-15. Jh.*

stusfiguren, 157 cm høj, hænger i udstrakte, let skrånende arme. Det højt holdte hoved hælder en smule mod højre skulder, kroppen er lodret med brede hofter, fødderne overlagte med den højre øverst. Hovedets kalot med ovale fordybninger må være resterne af en kongekrone med ædelstensgruber og nu afskårne, opstående blade (fig. 32). Også det bølgede hår, der ender i en krøllespiral på skuldrene (den højre mangle), tilhører 1200'ernes type, ligeledes fuldskæggets små krogede hagelokker og ansigtets rolige træk med måske oprindelig åbne øjne. Kroppen er summarisk modelleret med spydsår i højre side, og lændeklædet er på 1200'ernes vis bundet med lændevulst og en stor knude ved højre hofte. Dets tætsiddende form og skålagtige folder er senere træk, og forneden synes klædet afkortet ved sekundær forskæring.⁷⁶ Benene er strakte, fødderne derimod bøjet lidt frem. Af

armene er den venstre oprindelig med markeret skulderfæste og en slank, åben hånd; højre arm må være fornyet efter den gamle.⁷⁷ Figurens bagside er dybt udhulet. Det nuværende kors fra 1772 er af fyrreplanker, ret bredt med ornamenteret udsavet kant og skriftbånd fra 1949 påsat den korte øvre korsarm. Sammenhørende med korset er bemalingen, der svarer til altertavlens. Hudfarven er grå med en del blodstænk, øjnene er malet lukkede, hår og skæg brunt, lændeklædet brunt med rødt højlys, korset gråt, og på det ny skriftbånd læses versalerne: »Jesus Nazareus Rex Iudæorum«.

Krucifiksets udførelse i gammeldags former, eventuelt som kopi af et bestemt unggotisk krucifiks, er ikke uden paralleller.⁷⁸ Det kan udmærket tænkes udført så sent som henimod middelalderens slutning, men sandsynligere er måske en tilvirkning i 1300'erne eller tiden o. 1400. Således synes figurens modernisering med afkortning af lændeklædet og beskæring af kongekronen (vel til fordel for en løs ttornekron) endnu middelalderlig i sin omhu, og man ville



Fig. 33. Dragehoveder, udsnit af prædikestol, 1585 (s. 3237, jfr. fig. 34). NE fot. 1994. – *Drachenköpfe, Ausschnitt aus Kanzel, 1585.*

måske næppe underkaste et få årtier gammelt arbejde en sådan forandring. Højre arms fornyelse med klumpet hånd kan skyldes en senere istandsættelse. Under den nuværende staffering fra 1772 konstateredes 1949 rester af ældre farve på figuren, mens to yngre bemalinger da fjernedes. Den ældste, med mørkeblåt lændeklæde, stammede fra 1851, da kirkesynet foranledigede krucifikset over korindgangen restaureret og malet;¹⁴ den yngste var påført 1866 med lysere blå klæde og et stort »inri« påmalet den øvre korsarm (jfr. fig. 39). Ophængt på triumfvæggen over korbuen.

†*Lektorium*? En †gennembrydning sydligst i triumfmuren over den nuværende gennemgang til prædikestolen kan være en senmiddelalderlig adgang til et lektorium (se s. 3221), hvor i så fald korbuekrucifikset har haft sin gamle plads (jfr. s. 1825, 3143).

Prædikestol (fig. 34), 1585, signeret af Anders Katkier, med himmel fra 1603, alt med en staffering fra 1772, der er fremdraget og istandsat ved restaureringen 1949.

Prædikestolen har syv høje, smalle fag, af hvilke de fem danner kurv, de to en kort bro ved væggen. Fagene midtdeles af vandrette profillister i to rækker felter og flankeres af leddelte hjørnebalustre med akantusløv, rudeværk, snoninger og kannelurer. Øverst krones balustrene af et skægget mandshoved med fladpuldethat, nederst løber de ud i et nærmest gotisk dragehoved (fig. 33). De nedre felter rummer stiliseret akantusløv i vekslende mønstre, i de øvre (fig. 36) er tilsvarende løvværk arrangeret omkring bladkranse med et hoved (nogle er engle, i nordfaget to hoveder), mens der øverst gives plads til en gennemløbende, latinsk indskrift med reliefversaler: »Beati qvi avdiv(n)t verbvm dei et cvstodivnt illvd: Lvc. xi (11,28). C (bomærke) N: a(nn)o d(omi)ni 1585. Anders sneker« (fig. 36). De øvre felter kantes foroven af ramme-stykker med tandsnit, mens tilsvarende med neglesnit afgrænser de nedre felter mod fodlisten, der ledsages af tandsnit og en bort af små bladspidser. Under den profilerede gesims løber en tovtstav. Prædikestolen, med bund, dækplanke, læsepult og bærestolpe fra 1949, er opsat



Fig. 34. Prædikestol, 1585, signeret af Anders Katkier, med himmel fra 1603 (s. 3237). NE fot. 1994. – *Kanzel*, 1585, *sigel von 1603*.

i skibets sydøsthjørne med opgang gennem

triumfmuren.

Den lidt yngre *himmel* fra 1603 har plan som

selve stolen, men består kun af seks fag. Frisen (fig. 35) brydes af volutfremspring med beslagværk, dukat-og skælmønstre, hvorunder englehoveder (med jonisk kapitæl) flankerer hængestykker i form af rulleværkskartoucher (det sydligste fornyet 1949). Øverst flankerer tildels fornyede, obeliskagtige hjørnespir⁷⁹ kartouchetopstykker, af hvilke de to centrale over læsepulten har medaljon med brystbillede af en konge med pibekrave. De øvrige topstykker prydes af en blomsterroset, mens det sydligste rummer



Fig. 35. Prædikestolshimmel, 1603, udsnit (s. 3238) med bomærke og initialer CN (kirkeværgens? jfr. fig. 36). NE fot. 1994. – *Schalldeckel, 1603, Ausschnitt mit Hausmarke und Anfangsbuchstaben des CN (des Kirchenvorstands? Vgl. Abb. 36).*

samme bomærke og initialer »CN«, som ses på stolen (fig. 35, jfr. fig. 36). Himlens bagkant er forsynet med et rygbræt, som har svejftet buemarkering og indskårne, seksoddede stjerner. Loftet prydes af tilsvarende stjerner, både indskårne og påsatte, og fra midtrosetten hænger en spinkel Helligåndsdue, vistnok fra 1772.

Bemalingen fra 1772 (jfr. fig. 36) har som dominerende farver hvidgråt og grønt samt en brun, der danner bund for skæringerne. Hertil kommer gult, gråt, blåt, lidt rødt samt en brunviolet lasur, forgyldning og hudfarve på hovederne. Stolens indskrift står forgyldt på blå bund, himlens tilsvarende, men på sort bund.

Den Anders snedker, som har signeret stolen, skal ifølge Danske Atlas have lydt navnet Anders Katkier og nået en alder af 113 år.⁸⁰ Initialerne »CN«, der ses forbundet med samme bomærke både på selve stolen og på den 18 år yngre himmel, må antagelig være kirkeværgens;⁸¹ bomærket ses også på en stolegavl fra 1591 (jfr. ndf. og fig. 37b). Under prædikestolens nuværende bemaling er 1949 konstateret renæssance-

staffering på kridtgrund. Felterne har haft blå bund, på bladværket er iagttaget forgyldning, på bladkransene grøn sølvlasur og på gesimsens profileret en mønjeagtig rød.

1745 blev en *†bænk* gjort i prædikestolen,¹² der 1866 fik en lys nymaling i gråt, blåt, rødbrunt, uægte forgyldning samt lidt rødt, svovlgult og sort. Samtidig etableredes en muret underbygning, der fik malede arkader, og som ses på fotografier fra 1905 tillige med en ældre *†bogstol* (jfr. fig. 39). Ved en ny restaurering 1909 erstattede man murværket med en ikke mindre klodset underbaldakin i renæssancestil, ligesom stolen fik tilsat hængeværk i fyrretræ.¹⁰ En samtidig nymaling var broget med uægte forgyldning, guldbronze og brunlig bund for skæringerne. Bemalingerne fra 1866 og 1909 fjernedes ved restaureringen 1949, da prædikestolen fik sin nuværende fremtræden.

Stolestaderne (fig. 37) er i deres kerne fra o. 1590-1600, men med ændringer og fornyelser senest 1925, da de nuværende bænke indsattes; de forreste stader har karakter af herskabsstole (se ndf.). Stolegavlene, 103 cm høje, har på egenens ungrenæssancevis form af et rammeværk med to småspir og to fyldinger, der overalt fremstår glatte. Nordsidens gavle har mellem spirene et lille bueligt med en halvros, sydsidens gavle er her blot spærformet afsluttede (fig. 37b). På den forreste af de almindelige gavle i nord er rosetten erstattet af et forsænket felt med reliefskåret årstal »1600« (fig. 37a), mens gavlen overfor i syd (fig. 37b) her har indskåret årstallet »1591« omkring samme bomærke, som på prædikestolen ses forbundet med årstallene 1585 og 1603 og initialerne CN (en kirkeværge? Jfr. ovf.). De to gavle omkring indgangen er lidt højere end de øvrige og nu yderligere forhøjet ved tilføjelse af et udsvejft topstykke med årstallet »Anno 1925« (reliefversaler). Indgangspanellerne har seks fag højrektangulære fyldinger under dobbelt tandsnit. Til stoleværket hører *vægpaneller* med to rækker fyldinger, der senest er nygjort 1978 i en form, der næppe går længere tilbage end midten af 1800'rne. Bemaling fra 1978, rammeværket brunt, fyldingerne blå med grå profiler.



Fig. 36. Prædikestol, 1585, udsnit med bomærke og initialer CN (kirkeværgens?) samt Anders Katkiers signatur (s. 3237). NE fot. 1994. – Kanzel, 1585, Ausschnitt mit Hausmarke und Anfangsbuchstaben des CN (des Kirchenvorstands?) sowie der Signatur Anders Katkiers.

Stoleværket, hvortil vel fra første færd har hørt tvægpaneler, var indtil 1772 opsat i hele tre rader med to smalle gange imellem (jfr. eksempelvis Jerne og Føvling kirker s. 990, 2787). Stridigheder om pladserne førte 1750 til optagelse af en ny stolefortegnelse, der i søndre rad angiver 11 mandsstole mellem prædikestolen og indgangen, vest herfor yderligere fem, som kaldes lange, vel fordi der vest for dørstederne kun var to rader. Også tårnet rummede mandsstole, dels i form af et »karleloft« (se ↑pulpiturer), dels herunder, hvor der i syd stod 4, i nord 5 stole, de sidste fortsættende i endnu 5 mandsstole bagest i nordre rad. Kvindestolene udgjordes af nordre rads øvrige 12 stader, med præstekonens stol

forrest, samt af den midterste rads 13 stader; herudover fandtes i koret to korte kvindestole, mens en trappe mellem nordre rads kvinde- og mandsstole vistnok førte op til et »kvindeloft« (se ↑pulpiturer).⁸² Kvindestolene i nordre rad blev repareret 1760,¹² og 1772, da det nævnte »kvindeloft« flyttedes til skibets vestende, blev stoleværket ombygget og fordelt på kun to længere rader, så at der kunne blive én »magelig opgang til koret i stedet for to smalle«, og alt maledes.¹² Stolenes ændring medførte nye stridigheder i sognet og 1774 en ny stoleordning, der omfattede 25 mandsstole i søndre rad, 23 kvindestole og to mandsstole i nord samt 60 pladser på det nyindrettede vestpulpitur.⁸³ 1791

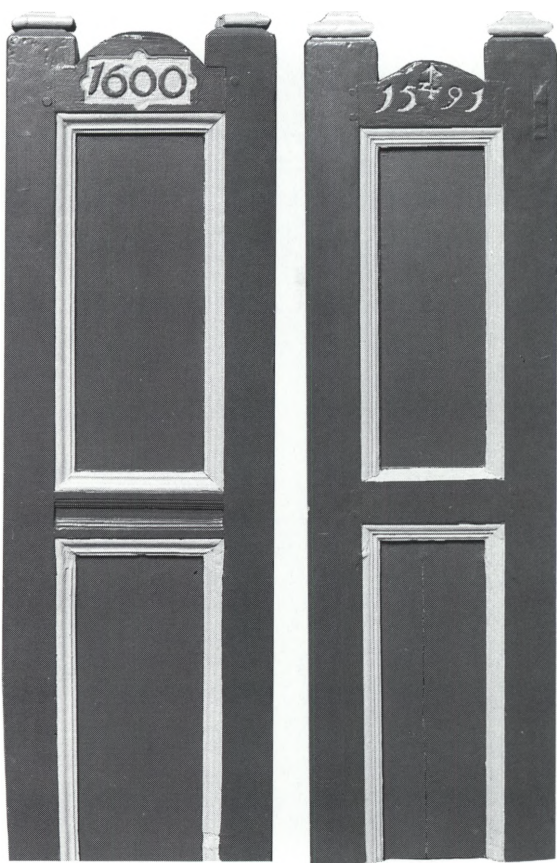


Fig. 37a-b. Stolegavle (s. 3238). a. Kvindegavl 1600. b. Mandsgavl 1591. NE fot. 1994. – *Gestühlswangen*. a. *Frauengestühl* 1600. h. *Männergestühl* 1591.



Fig. 38. Herskabsstol, o. 1600, med tilføjelser 1684 og 1772 (s. 3240). NE fot. 1994. – *Herrschaftstuhl*, um 1600, mit *Ergänzungen* 1684 und 1772.

kaldtes stolene nye med fodskamler overalt,¹¹

1830 anskaffedes i koret en *†bænk* til brug for skolebørnene om søndagen, og 1846 var der kun *†vægpanel* ved nordvæggen, hvorfor nyt panel ønskedes opsat i syd.¹⁴ 1866 blev stoleværket oliemalet, ligeledes vægpanelet,⁴³ der 1896 måtte delvis fornys ved nordvæggen,⁴¹ mens sydvæggens blev fornyet 1900.⁸⁴ Ved denne tid kendes staderne på indretningsplanen 1884 (fig. 7a) og de tidligste interiørfotografier, der viser mandsstolene med en profileret ryglægte, mens kvindestolene endnu savnede rygstød (jfr. fig. 39). Det fik de såvel som stolene på pulpituret 1907, hvorefter alt blev overstrøget med lys egetræsfarve.⁴¹ Med bænkefornyelsen 1925 og den 1978 foretagne panelfornyelse og nymaling har stolestaderne fået deres nuværende fremtræden.

En *†præste- og skriftestol* i koret omtales 1772 som et nyindrettet skriftekammer.¹² 1835 begæredes en skuffe til bordet i præstens stol, der 1850 kaldtes »vansirende« og ønskedes erstattet af en passende stol bag altret.¹⁴

På en *†degnestol* fra 1444 aftegnede Søren Abildgaard tre udskårne våbener og den bevarede første del af en minuskelindskrift på plattysk (fig. 48): »anno d(omi)ni m cccc xliiii iar na der bort...(år 1444 efter (Jesu) fødsel...)«. Af tegningens tre skråstillede våbener, i tartscheform, kan det ene (til venstre) ved sine tre roser bestemmes som Lange (Munk). Det midterste, visende en stjerne og en fugl på en træstub, synes noget tolket ved rentegningen,⁸⁵ mens det sidste rummer et bomærke. 1772 blev stolen nyindrettet,¹² og 1851-52 blev kirkesangerens stol malet og flyttet til korindgangen,¹⁴ hvor den stod 1884 ved korbuens sydside (jfr. fig. 7a, 39).

Af et sæt *herskabsstole*, der på vanlig vis afslutter stolerækkerne i øst, er den søndre (fig. 38) fra o. 1600 med tilføjelser 1684 og 1772. Dens tre gavle, med låger imellem, er 127 cm høje og svarer til de øvrige staders, idet de dog krones af tilføjede, udsvejfede topstykker; mens østre gavls bærer årstallet »1772«, læses på de to

Fig. 39. Indre set mod øst. Kr. Hude fot. 1905. – *Kircheninneres gegen Osten*, 1905.



vestre tilsammen »Anno/1684« (reliefversaler i forsænket felt). Den vestre låge er fra o. 1600 med to nogenlunde kvadratiske profilfyldinger og et lille udsvejft topstykke fra 1772. Den østre med højfylding og tilsvarende afslutning må i sin helhed være fra 1772, ligeledes et kort forpanel i ét fag ved korbuen. Bænkene er fornyet 1925.

Den nordre herskabsstol (fig. 40) fra 1772 har mod gangen to brede gavle, 135 cm høje, med dobbelte låger imellem, alt kronet af udsvejfedes topstykker. Gavlene, af hvilke den østre er bredest, har spidsfyldinger med tresidet pyramidal-ske bosser, der yderst kantes af et udstemt felt med karvskårne bladspidser. Tilsvarende felter danner frise indfattet af pyramidebosser og vandrette profillister. Lågerne er tilsvarende udformet men med hammerfyldinger, ligeledes fire fag bagpanel, der veksler mellem spids- og hammerfyldinger, mens et kort forpanel med halvanden højfylding er genanvendt fra o. 1600. Herskabsstolene, der står malet med stoleværket, omtales 1862 som tre kirkestole med fyldingsryglæn og døre¹⁰ og ses i tiden o. 1900 opsat som nu, den nordre opfyldt af kirkens varmeapparat (fig. 7a, 39).



Fig. 40. Herskabsstol, 1772 (s. 3242). NE fot. 1994. - *Herrschaftstuhl*, 1772.

Pengeblok (jfr. fig. 11), 1700'rne, formet som en ottesidet egestolpe, 65 cm høj, nu på en 17 cm høj fod af samme form. Blokken, der har to vandrette jernbånd og et låg med pengetragt og overfaldslukke (ny lås), står i blankt træ med sorte jernbånd. Blokken, der nævnes 1827,⁷ står i våbenhuset vest for indgangen til skibet.

En *klingpung* fra 1700'rne, nu uden pose, er 128 cm lang, jernringen fæstnet til et drejet, sortmalet skaft. I tårnrummet.

Dørfløjen mellem våbenhus og skib (jfr. fig. 11), fra 1677, 203×104 cm, er afrundet og udgøres af to svære egeplanker, der sammenholdes af to indfældede tværrevler på indersiden. Forsiden er bundet med jernbånd, hvoraf et er placeret lodret over dørmidten og oventil spaltet i bukkehorn. Ni andre er tværsatte, to af dem (med hængslerne) er fornyede ligesom låsen og låseskiltet. En dørning herover synes gammel, dens beslag nyt. I forsiden er indskåret årstallet 1677 under en signatur, der omfatter initialerne »MB«, men i det væsentlige har karakter af bomærke. Beslagene står sølvgrå, træet egetræsmalet. Herunder er 1975 konstateret to lidt ældre bemalinger, en tilsvarende brun med grågrønne beslag, og en bleggøn farve med for-sølvede beslag. Herunder sås træet at have stået tjæret med øjensynlig ubehandlede beslag, hvilket antyder, at fløjen da kan have tjent som udvendig dør.

†*Pulpiturer*. Midt i 1700'rne fandtes et. »karle-loft« i tårnet,⁸³ mens et »kvindeloft« over kvindestolene 1772 angiveligt flyttedes til kirkens vestende.¹² Pulpituret her, der dog i det væsentlige må være nyopført 1772, indrettedes 1903/4 til orgelpulpitur. Et fotografi fra denne tid viser pulpituret, der strakte sig ca. 2,5 m ud fra kirkens vestende, hvilende på ret spinkle runde stolper og med en brystning bestående af højrektangulære fyldinger (jfr. fig. 7a).⁸⁶ Pulpituret rummede i stoleordningen 1774 60 pladser, hvori velsagtens var medregnet det gamle karle-loft bagved.⁴² 1852 ønskedes pulpiturets trappe fornyet og dets stole repareret og malet;¹⁴ det skete vistnok 1856, et årstal, der 1921 læstes på pulpituret.⁴⁹ Atter 1885 og 1907 stod stolene for tur.⁴¹ Pulpituret fjernedes 1972.



Fig. 41. Indre set mod vest. NE fot. 1994. – *Kircheninneres gegen Westen.*

Orgel, 1972, med syv stemmer, to manualer og pedal, bygget af Vestre's Orgel- & Pianofabrik, Haramsøy-Ålesund, Norge. Disposition: Hovedværk: Rørfløyte 8', Principal 4', Blockfløyte 2'. Svelleværk: Tregedakt 8', Koppelfløyte 4', Quint 1 1/3'. Pedal: Subbass 16'. Den asymmetriske facade, af umalet fyrretræ, er opbygget med et pedalfelt i syd samt, over svelleværkets jalousidøre, tre hovedværksfelter. Pedalens prospektpiber er af fyrretræ, hovedværkets af tinlegering. I tårnrummet. †*Orgel*, 1903 eller 1904, med fire stemmer, bygget af Gebr. Rieger, Jägerndorf; leveret af Joh. P. Andresen & Co.,

Ringkøbing. Disposition: Bordun 16', Principal 8', Gedackt 8', Oktav 4'.⁸⁷ Mekanisk aktion, keglevindlade. Skænket af Hans Hagen. På vestpulpituret, med sydvendt spillebord og den høje, tredelte facade indfældet i brystningen.⁸⁸

Salmenummertavler. 1-4) 1900,¹⁰ fire ens, 75×60 cm, med skydenumre, grå skriveskrift og bemaling som stoleværket. 5) 1908,¹⁰ som nr. 1-4, men lidt større, 102×70 cm, med svejftet overkant.

Præsterækketavler, 1914,⁴⁹ to ens, 170×122 cm, med kreneleret ramme, påskrift i hvid antikva under overskriften: »Præster ved St. Nicolai



Fig. 42. Klokke, 1444 (s. 3244), tilskrevet klokkestøberen Kort, støbt til ære for Vor Frue og S. Nikolaj (jfr. fig. 48). NE fot. 1994 – *Glocke mit Umschrift und Relief* (vgl. Abb. 48), dem Gießer Kort zugeschrieben, 1444.

Kirke i Jærnved«, samt bemaling som stoleværket. Oprindelig ophængt i skibet over dørstuderne, siden 1972 på skibets vestvæg flankerende tårnbuen.

To nyere *lysekroner* er ophængt i skibet.

Et *kirkeskib*, tremasteren »St. Nikolaj«, er bygget og givet af jernbaneassistent Jens Møller, Brabrand, og ophængt 1922.⁸⁹ En *model af kirken*, oprindelig en afskedsgave fra sognet til pastor Niels Anton Jensen (1903-14),⁹⁰ udført af Niels Hansen Jacobsen, er siden 1990 opsat i norddørens niche.

Et *†fyrfad* af jern omtales som gammelt i inventariet 1736.¹² En *†ligbåre* nævnes 1674,⁶⁹ ligeledes i inventariet 1736.¹²

Klokke (fig. 42), 1444, tilskrevet klokkestøberen Kort (Uldall s. 170), tv. 96 cm. Om halsen plattysk minuskelindskrift (jfr. fig. 48): »anno d(omi)ni m cccc xliiii iar na der bort xpi vnser leven vrovven unde sante nicolae ((støbt) år 1444 efter Kristi fødsel (til ære for) vor kære Frue og S. Nikolaj)«. Indskriften, hvis ord ad-

skilles af små kors, kantes af dobbelte lister, og på legemet ses et 31 cm højt relief af den nævnte S. Nikolaj (fig. 43) med bispestav og velsigende gestus. Overgangen mellem legeme og slagring markeres af lister, og hankene har afrundet profil. Klokken tilhører en gruppe, henført til støberen Kort, hvis signatur bl.a. kendes fra en klokke i Dänischenhagen (Sydslesvig), der prydes af et helt tilsvarende Nikolajbillede.⁹¹ I Ribe amt kendes sidestykker i Sneum og Vamdrup kirker (s. 1830, 2665), mens andre tidligere fandtes i Ribe domkirke og i Alslev kirke (s. 518, 2023). Ophængt i nyere slyngebom. Arbejder ved klokkeværket foretoges 1734 og 1747, de sidste foranlediget af den idelige ringen for salig kongen,¹² og 1839 var klokken løs og skulle have ny aksel.¹⁴ 1884 hang klokken i tårnets nordre glug (jfr. fig. 7c), hvorfra den 1929 flyttedes til sin nuværende plads i tårnets tagrum.¹⁰

†Klokker. 1) En klokke afleveredes ved klokke-



Fig. 43. S. Nikolaj, relief på klokke 1444 (s. 3244, jfr. fig. 42). NE fot. 1994. – *Hl. Nikolaus, Reliefdarstellung an Glocke, 1444.*

skatten 1528.⁹² 2) En messekløkke, nævnt 1674 som en liden klokke i koret.⁶⁹

Klokkestolen er af genbrugt egetræ, i ét fag med skråstivere. Den indtil 1929 brugte klokkestol ved tårngluggen (jfr. ovf.) er ligeledes af genbrugt egetræ. 1820 var den løs og skulle repareres,⁷ ligeledes 1923.¹⁰

GRAVMINDER

Gravsten. 1) (Fig. 44), o. 1660-80, over Hans T[amss af Skylvad⁹³ forðum Delfuget (delefoget) i Gøring Herred, †1654] og hans hustru Karen M.D. Kolding †□, der levede i ægteskab ...og af Herren blev velsignet med 10 børn, samt (hendes 2. mand) [Christen Peiders Sandmand i Gøring Herred], vistnok *1616. Gravskriften er her suppleret efter Helms, der sammenfattede den 1873, og som udtrykkeligt oplyser, at 2. mands dødsår manglede (var udfyldt?).

Grå kalksten, afbrudt forneden, nu 138×101 cm. Afslidt og fragmentarisk gravskrift i indhuggede versaler, dels omløbende på stenens kant (første ægteskab), dels på et højrektangulært skriftfelt, der flankeres af relieffigurer af Kristus (til venstre) og Johannes Døberen i smalle arkadefelter. Kristus viser med venstre hånd mod skriftfeltet, Johannes peger mod lammet ved hans fødder, hvorunder er bevaret lidt af en konsol, som har båret hans navn (kun »S...« læses). Over skriftfeltet står den opstandne Kristus med sejrskrone, omgivet af skybræmme og et hængeklæde, som fremholdes af to små flankerende engle med palmegren og kors. De står på volutter, der rummer dødssymboler i form af timeglas (til venstre) og kranium med knogler, af hvilke kun det sidste har bevaret sin latinske underskrift: »Qvis evadet (hvem undflyr (døden))«. Under skriftfeltet refter af tre initials kjolde. Af 1. mands er kun en stump med »H« i behold (til venstre), på hendes (i midten) læses det første »K« af fire initialer, på 2. mands »CPS«. De to sidste skjolde har midtpå spor af vistnok vegetative mærker.

Stenen har i sin opbygning, der er typisk for årtierne omkring 1600'nes midte, en lang række



Fig. 44. Gravsten (nr. 1, s. 3245), o. 1660-80, over Hans Thomsen eller »Tams«, hans hustru Karen M. D. Kolding og hendes 2. mand Christen Pedersen eller »Peiders«, sandemand i Gørding herred. NE fot. 1994. – *Grabstein, um 1660-80, für Hans Thomsen oder »Tams«, seine Ehefrau Karen M. D. Kolding und ihren 2. Ehemann Christen Pedersen oder »Peiders«, Schiedsmann in der Gørding Harde.*

sidestykker, som dels er meget sikre, dels som denne mere kluntede i udførelsen. Nærmest står vel et par gravsten i Ovtrup og Nørre Nebel (o. 1666), der formentlig skyldes samme stenhugger.⁹⁴ 1873 kaldte Helms stenen mørk, liggende i kirkens vestende (jfr. fig. 7a). Siden lå stenen på kirkegården til 1978, da den fik sin nuværende plads, opsat udvendig mod våbenhusets vestvæg syd for nr. 3.

2) (Fig. 45), o. 1787, over Christian Nielsen vicepastor til Jernved menighed, *1725 i Odense i Fyen, blev kapellan til Jernved... Kom i ægteskab med Anne Mar... velsignet med 2 sønner og 2 døtre, †... Jan. (1787) i Jernved præstegård i hans alders 62. år. (Endvidere hans hustru)... Hillerup, *i Hillerup i Wil[slev] sogn, †□ i sin alders □. Den noget ødelagte indskrift er her let suppleret efter en ældre afskrift.⁹⁵



Fig. 45. Gravsten (nr. 2, s. 3245), o. 1787, over vicepastor Christian Nielsen og hans hustru. NE fot. 1994. – *Grabstein für den Pfarrer Christian Nielsen und seine Ehefrau, um 1787.*

Rød sandsten, 177×121 cm, med gravskrift i reliefversaler i et stort, rektangulært skriftfelt, der forneden har rester af et trelinjet gravvers i reliefhugget kursiv: »Oprigtig som Guds elsk...«. Skriftfeltets øvre hjørner afskæres af to hjørnemedaljoner med englehoved, mens to tilsvarende i de nedre hjørner flankerer et vinget timeglas over de indhuggede versaler: »Memento mori (husk du skal dø)«. Inden for en riflet kantbort fyldes mellemrummene ud af spinkle akantusblade og smalle rokokobøjler samt foroven af en lille fremstilling af slangen med æblet. Gravstenen må, som nr. 3, tilskrives et stort sønderjysk stenhuggerværksted, hvis talrige arbejder kan dateres mellem o. 1777 og o. 1810.⁹⁶ Stenen, der oprindelig må have ligget i kirkegulvet, lå siden på kirkegården og flyttedes 1912 til sin nuværende plads op mod våbenhusets vestvæg (jfr. fig. 11).

3) (Fig. 46), o. 1780, over [Erich Lauridsen Wester, toldvisitør i Gredstedbro, *1691, †17.. og hans hustru Katharina Thode]. Rødgul sandsten, 182×124 cm, med næsten udslidt reliefkursiv i et højrektangulært skriftfelt, der ved indskæringer giver plads for et englehoved forneden, foroven til to palmesvingende engle, der mellem sig holder en laurbærkrans med ordene: »Memento Mori (husk du skal dø)«. Akantusløv, rokokobøjler, frugt- og blomsterhæng fylder ud ved siderne, og alt indfattes af en riflet kant.

Vester døde 1749, hvorfor stenen må være lagt af enken, der overlevede ham mere end 20 år.⁹⁷ Den har et sidestykke (fra 1788?) i Vejen kirke (s. 2906) og må som denne (og ovenstående nr. 2) skyldes en anonym sønderjysk stenhugger, der har leveret tilsvarende sten til bl.a. Skrave, Toftlund og Agerskov kirker.⁹⁸ Helms, der opsummerer den nu ulæselige indskrift, så stenen i våbenhusgulvet (jfr. fig. 7a); senere lå den ved kirkediget, hvorfra den 1978 er flyttet til sin nuværende plads ved våbenhusets vestmur, nord for nr. 1.

†Gravsten, o. 1698, over velfornemme mand Ifver Lavridssen af Stafnaacer (Stavnager, Seem sogn), som var kirkeværge i 8 år, †31. marts 1690 i hans alders 65 år, og hans hustru salig Kiersten [Th]omasdaatter af Stafnaager, som levede i et kærligt ægteskab med ham i 28 år, vel-signet med en søn og en datter, †1698 i hendes alders 61. år. Så også deres kære, lydlige søn, unge karl salige Lavridtz Ifversen Stafnager, †25. marts 1690. Til gravskriften, i et stort, cirkulært felt midt på stenen, var i et ovalt felt forneden føjet gravskrift over unge karl salig Søren Blyer Iversen af Staunager, †11 marts 1748 i hans alders 21. år, samt øverst i stenens fulde bredde over salig Iens...[Stavna]ger, *23. feb. 1730, †11. maj 1777, og hans hustru ...[I]ensk(one) af Staunager, *2. feb..., †□ i hendes alders □ år.⁹⁹

1733 var tre †begravelser i kirkegulvet sunket, hvorfor der måtte betales for »samme med jord at fylde og gravene (gravstenene?) at lægge igen«. 1759-60 var det salig hr. Hans Steensens (præst 1659-72) og Hr. Omeises (Ludvig Omeis, præst 1713-33) grave ved alteret, som var

sunket og måtte opfyldes med to gange tre læs sand og jord; en murer brugte halvanden dag på at nylægge gulvet.¹⁰⁰ 1761 gentog det samme sig for to af Hr. Omeises børns grave midt i kirken, idet der for opfyldningen måtte betales to karle med heste og vogn samt deres kost og tæring i to vinterdage.¹²

Kirkegårdsmonumenter. Et støbejernskors (fig. 50) er sat o. 1809 over Frederike L. Eiler født Biørnsen, *7. maj 1771, †20. juli 1809. Korset, 132 cm højt, har aftrappet fod, smalle arme, muslingformede korsender og reliefskriveskrift. Sortmalet med hvidt optrukket skrift. Opsat nord for skibet i en lille samling af ældre gravminder.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur til s. 54f. Endvidere er benyttet:

Ved embedet. Synsprotokol 1862f.

NM2. Håndskrifter. F. Uldall: Om de danske landsbykirker V, 1889, s. 233f. og VII, 1889, s. 207f. – *Notebøger.* Søren Abildgaard X, S. V. L. Høyen X, 38. J. Kornerup IV, 10. – *Indberetninger.* S. Eiler 1808 (inventar), Jacob Helms 1873 (bygning, inventar, gravminder), Peter Kr. Andersen 1949 (altertavle, krucifikser), Einar V. Jensen 1950 (prædikestol), Mogens Larsen 1966 og 1972 (altertavle og alterbord), Knud Høgsbro Østergaard 1969 (kalkmaleri), Jens Johansen 1974 (alterbord), Mogens Larsen 1975 (dørfloj), Mogens Larsen 1979 (kalkmaleri), Sissel F. Plathe og Ebbe Nyborg 1994 (gravminder).

Tegninger og opmålinger. Udtægning af indskrifter og

våbener på †alterkalk, †degnestol og klokke ved Søren Abildgaard. Prospekt ved J. Kornerup 1865. Opmålinger af kor og apsis ved V. Th. Walther (kalk ved J. Helms) 1865. Opmålinger af plan, facader, snit og detaljer ved G. Tersling (o. 1873). Tegninger af detaljer af stoleværk ved Erik Schiødte 1875. Opmålinger af plan, facader, snit og detaljer samt prospekt ved Erik Schiødte 1884. Opmåling af apsis ved I. Mørk-Hansen (o. 1884). Tegning af interiør (delvis rekonstrueret) ved V. Ahlman (u.dat.). Tegninger af altertavlens midtskab og udsnit af prædikestolen ved E. Rondahl 1895. Kalker af snedkernummerering på alterfigurer ved Peter Kr. Andersen 1949. Opmåling af plan og snit ved Henrik Jacobsen 1977. Forslag til inventar ved Jørgen Jensen 1978. Rekonstruktions-tegning af tårn ved Mogens Vedsø 1995.



Fig. 46. Gravsten (nr. 3 s. 3246), o. 1780, over told-visitor Erik Laursen Vester og hans hustru Katharina Thode. NE fot. 1994. – *Grabstein für den Zollbeamten Erik Laursen Vester und seine Ehefrau Katharina Thode, um 1780.*

Litteratur. Jacob Helms: Danske Tufstenskirker I-II, 1894. Bidrag til Jernved Sogns Historie, af flere Jernvedboere, red. P. Nygaard, 1. halvbind, Flensborg 1921.

Historisk indledning ved Michael H. Gelting og Ebbe Nyborg, beskrivelse af bygning ved Mogens Vedsø, kalkmalerier, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og Ole Olesen (orgler). Tysk oversættelse: Bodil Moltesen Ravn. Redaktion afsluttet jan. 1995.

¹ Ribe Oldemoder, udg. af O. Nielsen, 1869, s. 72.

² DiplDan. 2. rk. IV, 207. Jfr. herom s. 101.

³ P. Terpager: Ripæ Cimbricæ seu Urbis Ripensis in Cimbria sitæ Descriptio, 1736, s. 449. Repert. 2. rk. 8269. Sognedegnen Niels Persen optræder 1488, 1494 og 1499. Nielsen: Herredsbeskrivelse, s. 7-8. Repert. 2.rk. 7718, 8750.

⁴ Det er vel også tænkeligt, at Trap Danmarks nævnelse af S. Nikolaj som værnehelgen skyldes forveksling med Vilslev. Ud fra højaltertavlens fremhævelse af Maria, S. Vincent og (vistnok) S. Laurentius er det



Fig. 47. Udsnit af krucifiks, o. 1400-25 (s. 3230, jfr. fig. 23). NE fot. 1994. – *Ausschnitt aus Kruzifix, um 1400-25.*

nærliggende, at kirken har været viet en eller flere af disse helgener.

⁵ KancBrevb. 13. sept. 1560 og 20. marts 1634. RA. Rtk. Matrikelstrakter, Riberhus amt (311.164). Kapellanen ses siden af sin tiendeandel at have måttet videregive opimod halvdelen til kirkens vedligeholdelse.

⁶ Bidrag til Jernved Sogns Historie af flere Jernved-boere, red. P. Nygaard, 1. halvbind, Flensborg 1921, s. 34f. Heri redegørelse for sagen med udførlige citater fra akterne.

⁷ LA Vib. Ribe stifts- og købstadsprovsti 1812. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1813-61 (C 36.A13).

⁸ Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 34f, og note 10.

⁹ O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Malt Herred, 1870, s. 157f.

¹⁰ Ved embedet. Synsprotokoller 1862f.

¹¹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Kirkesyn 1696-1775 og 1788-92 (C 4.189-190).

¹² LA Vib. Ribe bispearkiv. Diverse kirkeregnskaber 1720-1775. Jernved kirkes regnskaber 1720-24, 1730-31 og 1732-73 (C 4.1424).

¹³ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetninger. Kirke- og præstegårdssyn 1807-10 og 1826-32 (C 4.708 og 4.711).

¹⁴ LA Vib. Ribe amts østre provsti. Synsprotokoller 1829-76 (C 45.4-8).

¹⁵ Med en »fod« på godt 27 cm kan murtykkelserne i kor og skib angives til 3 fod – undtagen triumfmuren, der er 4 fod tyk.

¹⁶ Soklen er genanvendt under de fornyede bygningspartier – kor og apsis. En enkelt sokkelkvader med samme profil henligger ved det nordre kirkegårdsdige (sml. note 43).

¹⁷ Nordvesthjørnet har i dag blot en enkelt kvader umiddelbart over soklen, svarende til forholdene i øst, men hjørnet er delvis ommuret ved trappehusets opførelse og kan oprindelig have indeholdt flere granitkvadre.

¹⁸ Til de 1866 nyopførte bygningsdele, apsis og kor, er – over den oprindelige granitsokkel – benyttet små, røde teglsten.

¹⁹ Sidstnævnte er dog også betinget af portalfremspringenes forskellige bredde i nord og syd.

²⁰ Til gengæld er der ikke utvetydige spor af det ellers hyppigt forekommende byggestop mellem triumfmuren og skibets langmure. En lodfugelignende aftegning på nordmurens inderside nær østhjørnet kan hidrøre fra en sådan pause, men kan også være forårsaget af et fjernet skorstensrør (sml. s. 3224).

²¹ Kirke- og undervisningsministeriet udbad sig 1884 en redegørelse for arbejdet ledsaget af tegninger fra bygningsinspektøren, arkitekt V. Th. Walther. LA Vib. Bygningsinspektoratet Århus. Forskellige kirker 1850-1905 (B 239.123). De ønskede oplysninger var til brug i forbindelse med ministeriets udgivelse af J. Helms: Danske Tufstenskirker, 1894. Det fra ministeriet fremsendte materiale skulle returneres efter brug, men en skitseagtig kalke af tegningerne findes blandt Helms' papirer i NM2.

²² Tufstenen er muligvis genanvendt i søjlerne – som det eneste sted – ved ommuringen af apsis og kor, mens materialet iøvrigt, som nævnt, er teglsten.

²³ Prospektet gengiver kirken i delvis rekonstrueret skikkelse og indeholder flere fejl: skibets oprindelige vinduer er anbragt midt i skibets tre østre blændingsfag, og i det vestre fag mangler et af de ialt fire bueslag i frisen. Døren kan ikke verificeres på anden vis. J. Helms nævner den ikke i sin beretning fra 1873 og i J. Helms: Tufstenskirkerne i Omegnen af Ribe, Kir-

Jernved Kirke i Giöding Provst.

Åsa af Pöls forgyldt Altar-Bæger paa Bægerstæ-
 lodstøllen følgende inscription rundt omkring med Brænden af
 Lod-Bladet.

ANNO Dñi m ccc lxxi ar do gat hille morghes dells kells
 m liti aint redat m got medich lxx

Paa Søren Stolan er i Løse indskraan følgende Waaben og Brün-Monster
 tillige med Bruns Tal i Münster Skrift:



ANNO Dñi m ccc lxxi ar na der bort

Paa Klokken Stød følgende inscription:

ANNO Dñi m ccc lxxi ar na der bort xpi unbr leuen fravre unde kante molke

Fig. 48. Minuskelindskrifter og våbener på (fra oven) †alterkalk 1471 (s. 3232), †degnestol 1444 (s. 3240) og klokke 1444 (s. 3244). Tegning af Søren Abildgaard. – Minuskelinschriften und Wappen an †Kelch 1471, darunter †Küsterstuhl 1444 und Glocke 1444.

kehistSaml. 2. rk. I, 1857-59 omtales blot (s. 613), at ingen af kirkerne (vel de 18-19 tufkirker, artiklen omhandler) manglede en kordør – hvilket iøvrigt ikke er korrekt.

²⁴ Sml. den note 21 omtalte kalke.

²⁵ Dette er formentlig sket ved en omstøbning af blytaget 1930.

²⁶ I Ribe mangler dog kapitælernes dækplader af granit og liséner bag halv søjlerne; begge optræder til gengæld i apsidens følgende stokværk (s. 201 og 203).

²⁷ I realiteten blot den østre, idet den vestre er fornyet ved senere ombygninger.

²⁸ Bjælkeenderne hviler på ca. 15 cm høje remme af egetræ indmurede i tårnets nord- og sydmur.

²⁹ Tårnbuen kan synes lav i forhold til tårnrummets oprindelige højde til det flade loft, men forskellen er dog ikke større end den tilsvarende mellem korets og

korbuens højde. Buen synes ikke indsat senere, f.eks. i forbindelse med hvælvet indbygning, og der ses da heller ikke spor af en ældre, højere bueåbning, hverken ind mod skibet eller tårnrummet (over hvælvet).

³⁰ Nichen er, som de øvrige, overdækket med et spærstik, men det kan dog ikke afgøres, hvorvidt også dette er helstens.

³¹ Gennem den overlejrende puds og kalk ses stikket at være opmuret af vekselvis en løber og to bindere.

³² Mod vinduets indre er stikket opbygget af to tagstillede løbere, mens det udadtil synes udført som ved nicherne i tårnrummet – et helstens stik muret af vekslende en løber og to bindere.

³³ Vinduet er tilgængeligt gennem et hul øverst i den indre tilmuring.

³⁴ Vestvinduet er bredere end de to øvrige, hvilket kan skyldes murens større tykkelse, 165 mod 135 cm.

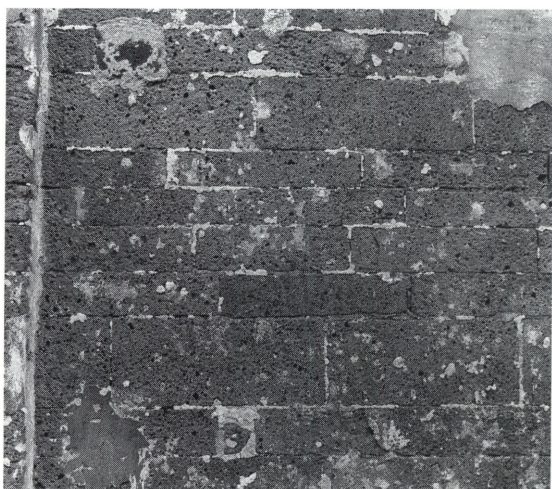


Fig. 49. Detalje af tufstensmurværk med bombhuller på skibets nordside (s. 3212). EN fot. 1978. – *Detail vom Tuffmauerwerk mit Rüstlöcher in Schiffstiorwand.*

³⁵ Højden kan ikke fastslås nøjagtigt, idet murhylden har fundet anvendelse til bæring af det senere indsatte hvælv. I forbindelse hermed skalmuredes væggenes øvre del op til hvælvet underside; denne skalmuring dækker tillige vinduernes nedre del. Skalmurens ujævne flade danner en markant kontrast til de præcist opmurede nicher forneden i væggene.

³⁶ Skalmuringen er formentlig udført for at udligne én eller flere vandrette indkragninger på gavlens inderside. I modsætning til gavlens tufmurværk har skalmuren et klart markeret hjørne i nord svarende til tårnets nordøsthjørne (sydøsthjørnet er ommuret).

³⁷ Dette er respekteret ved vestmurens ommuring i modsætning til ved sydmuren, der i dag flugter med etagen nedenunder.

³⁸ Et forsøg på en dendrokronologisk datering af det bevarede træværk er iværksat i samarbejde med museumsinspektør Per Kristian Madsen, Den Antikvariske Samling, Ribe. Et eventuelt resultat heraf vil blive bragt under tilføjelser og rettelser.

³⁹ Ganske identiske fliser kendes fra S. Katrine i Ribe (s. 711), hvor de indgår i skibets udsmykning på arkadepillerne umiddelbart over kragbåndene. Opførelsen af denne del af kirken sættes til 1400'nes anden halvdel (s. 704). Desuden kendes en enkelt flise fra gavltrekanstens midterblending på nordgavlen af sakristiet i Roager (DK. SJyll. s. 1170), hvis gavludsmykning iøvrigt omtrent svarer til gavlen i Jernved.

⁴⁰ Formentlig jævndrende med de vinduer, der 1828 indsatte i apsis, kor, skib og tårn.

⁴¹ LA Vib. Ribe stiftsprovsti og Ribe-Gørding hrdr.s provsti. Synsprotokoller 1862-1911 (C 37.3-6).

⁴² LA Vib. Ribe bispearkiv. Gørding hrd. 1592-1784. (C 4.30).

⁴³ LA Vib. Ribe amtsstuearkiv (B 23.777).

⁴⁴ På den note 21 omtalte kalke er de vist som 2 alen brede åbninger, hvoraf den søndre ses at være rundbuet. Disse to vinduer er sandsynligvis ældre end den nedennævnte fornyelse 1828, idet de da indsatte lysåbninger tilsyneladende manglede stik.

⁴⁵ Dog må apsisvinduet have været mindre, da dets bredde synes at være overtaget fra det oprindelige vindue på dette sted (sml. note 21).

⁴⁶ LA Vib. Jernved, forskellige kirkeregnskaber 1754-1758 (C 574.15).

⁴⁷ På tårnets nord- og sydside ses HPAW 1978, på skibets sydside AWKJ 1979 og på korets sydside AWKJ JH 1979. Initialerne refererer til håndværkere fra blytækkerfirmaet H. Hermansen & Søn.

⁴⁸ Note 14. Pladen ses ikke umiddelbart at være sekundært anbragt, men apsidens tagflade kan næppe stamme fra tiden før ombygningen 1866. Ved sammenholdelse af tagets nuværende udseende med Kr. Hudes fotografi fra 1905 i (NM2) ses, at der ikke siden da er sket ændringer.

⁴⁹ Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 9f.

⁵⁰ Se eksempelvis s. 1892, 1978f., 2010f., samt generelt Niels Jørgen Poulsen: »Liljemesteren« – en jysk murermester, i Danske Kalkmalerier, Sengotik, 1500-1536, 1992, s. 76-79, med kort over udbredelsen af værkstedets arbejder s. 271.

⁵¹ LA Vib. Ribe bispearkiv. Indberetning til biskop Bloch 1766-1769 (C 4.772).

⁵² I så fald kan fortsættelsen af hans i afskriften anførte årstal »fra 1650...« antages ikke at have været fyldt ud.

⁵³ Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 74.

⁵⁴ Under en fortegnelse over bisperne har Rostoch her anført: »Alle disse Lutherske Bisper findes afmælede i Jærne (Jernved) kirke udi Ribe, hvilket kald ligger til Biskopdømmet«. Se Dend gamle og navnkundig Kiøbstæd Ribe korteligen beskrevet af Mads Pedersen Rostoch, udg. Mogens Bencard, Ribe 1967, s. 71.

⁵⁵ Værgens anledning til at foranledige overkalkning skulle have været angst for en dyr restaurering. Brev fra kunstmaler Niels Steenholdt i NM2.

⁵⁶ På fyldingerne nævnes en (formentlig) oprindelig gul farve med rødbrunt mønster (på kridtgrund), mens de gamle rammestykker havde rester af rødt og grønt.

⁵⁷ Helms: Tufstenskirker, s. 136.

⁵⁸ Næppe oprindeligt. Det ses på E. Rondahls tegning i NM2.

⁵⁹ Jfr. for møllestenen som attribut en figur i Nustrup kirke (DK. SJyll. s. 653) og generelt hos Joseph Braun: Tracht und Attribute der Heiligen in der Deutschen Kunst, Stuttgart 1943.

⁶⁰ De to diakonhelgener forekommer ofte sammen og var efter en (sen) tradition brødre. Se KultHist-Leks. art. Laurentius og Vincentius.

⁶¹ Jfr. eksempelvis Ho kirke s. 1362f. med fig. 24. På de 1949 tagne kalker (op til 7 cm høje) er desværre ikke angivet, hvad der vendte op og ned.

⁶² Indb. ved S. Eiler 1808 (i NM2). 1949 konstaterede bemalingsrester synes at vise samme farvelag som på tavlen i det mindste tilbage til 1772.

⁶³ Venligst oplyst af Sissel F. Plathe. Nævnes kan endvidere madonnaer i Sønder Borris kirke (Ringkøbing amt) og fra Sønder Stenderup kirke (Vejle amt), nu i NM2.

⁶⁴ Note 43. 1949 fandtes i et hulrum i tavlen en seddel med ordene: »Restaureret i august 1866 af Billedhugger Valdemar Fjeldskov, København«.

⁶⁵ Note 43. Predellaens ommalinger 1849 og 1866 må være grunden til det umiddelbart lidt usædvanlige, at man ved restaureringen 1949 fandt rester af langt flere farvelag på predellaen end på tavlen iøvrigt.

⁶⁶ NM2. Søren Abildgaards notebog nr. X, s. 5.

⁶⁷ Jfr. note 12. DaAtlas meddeler 1769 at »Kalk og Disk er antikke, given 1471«

⁶⁸ Se s. 987, 3048 samt Holger Rasmussen: Gammelt dansk tin, 1987, s. 40f.

⁶⁹ Syn over Jernved kirke 19. okt. 1674, gengivet i Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 27f.

⁷⁰ Jfr. note 10. Knæfaldet ønskedes da omlagt.

⁷¹ S. 1458, 1667, 2984, 3180.

⁷² S. 2984, 3016 med fig. 18 samt DK. Århus, s. 1682. Jfr. i øvrigt Holger Rasmussen: Gammelt dansk tin, 1987, s. 50.

⁷³ Helms: Tufstenskirker, s. 135.

⁷⁴ Jfr. Sophus Müller i ÅrbOldkHist. 1888, KultHist-Leks. art. Vigvattenskar samt Jens Ingvordsen: Vandkar af sten, i Skanderborg Museums Årbog 1988.

⁷⁵ DaAtlas. Også pastor Eiler opfattede 1808 kummen som et levn af den katolske kult, »et stort Wievands Kar af steen i form af en døbe font og staaende i det saa kaldte Waabenhuus ved Indgangen«. Se tillige Helms: Tufstenskirker, s. 136.

⁷⁶ Det antydes ved den manglende harmoni i foldernes nedre afslutning og ved sporene efter en vandret afgrænsning lidt nede på lårene, der må angive klædets oprindelige længde.

⁷⁷ Det ses af den kluntede hånd og vel af den omstændighed, at det tilstødende skulderparti nu mangler hårs spiral.

⁷⁸ Se M. Mackeprang: Afbigende Krucifiksformer, i ÅrbOldkHist. 1907, s. 50f., og A. Anderberg: Studier öfver Skånska Triumfkrucifix, Lund 1915, s. 94f.

⁷⁹ To er fornyet i mahognitræ 1866, to er fra 1949.

⁸⁰ DaAtlas., hvis formulering nærmest antyder, at snedkeren skal have haft den høje alder ved udførelsen: »Prædikestolen forfærdiget 1585 af snedker Anders Katkier, som skal have været 113 år gammel«. Jfr. også Jensen: Snedkere s. 38, 47.

⁸¹ Initialerne passer dog ikke på de kort efter stolens opsætning nævnte værger, kapellanen hr. Chresten

og Jørgen Hvid, der optræder 1586/87 i Anders Sørensen Vedels regnskab. At initialer og bomærke næppe kan være kapellanens, ses af hans fulde navn Christen Thorstensens (nævnt 1584, †1608). RA. Anders Sørensen Vedels regnskabsbog. Om kapellanen se Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 72f.

⁸² Note 42. Stoleordningen er gengivet i Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 19f.

⁸³ Note 42. Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 17f.

⁸⁴ De da nedtagne vægpaneler var tilsvarende at dømme efter en interiørskitse ved V. Ahlman gengivet i Helms: Tufstenskirker, s. 136.

⁸⁵ Den originale aftegning, i Abildgaards notebog (X, 5), viser under en antydning af stjernen fuglen ved siden af minusklen »P« og derunder noget, som ved retegningen er tolket som en stub.

⁸⁶ Fotografi i Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 15.

⁸⁷ Orglets fire stemmer var udledt af to piberækker: Bordun/Gedackt og Principal/Octav.

⁸⁸ Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 15 og 26; gengivelse af orglet s. 15. Bodil Dibbern: Orglet i Jernved kirke, Dansk Kirkemusiker-Tidende 1978, 2, s. 14.

⁸⁹ Henningsen: Kirkeskibe Ribe, s. 360.



Fig. 50. Støbejernskors, o. 1809, over Frederikke L. Eiler, fød Bjørnsen (s. 3247). NE fot. 1994. – *Gußeiernes Kreuz für Frederikke L. Eiler, geb. Bjørnsen, um 1809.*

⁹⁰ Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 115f.

⁹¹ Die Kunstdenkmäler des Landes Schleswig-Holstein, Kreis Eckernförde, München 1950, s. 68.

⁹² Søren Manøe Hansen: Klokkeskatter i Ribe amt 1526-29 og 1601. I ÅrbRibe 1984, s. 168.

⁹³ Hans Thomsen eller Tams i Skølvad er opført i en fortegnelse over tiendeyderne 1651. Se Bidrag til Jernved Sogns Historie, 2. halvbind, af Hans Duborg og P. Nygaard, 1930, s. 23.

⁹⁴ Se s. 1154 med fig. 29 og s. 1209 med fig. 41. Som eksempler på tilsvarende opbygning i en langt bedre udførelse kan nævnes Andreas Romdorfs sten (o. 1673) i Ribe domkirke (s. 624 med fig. 459) og Vardeborgmesteren Steffen Nielsens (o. 1659) fra Varde

S. Nikolaj kirke (s. 959f., 1435f. med fig. 28).

⁹⁵ Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 82.

⁹⁶ Se DK. SJyll. s. 2779f. Opbygningen med englemedaljoner var værkstedets hyppigste, jfr. eksempelvis gravsten i Hviding og Visby kirker (DK. SJyll. s. 1150 med fig. 13 og s. 1366 nr. 6.).

⁹⁷ Se H. N. Skade: Gredstedbro ved Kongeåen, Ribe 1968, s. 70f.

⁹⁸ Se DK. SJyll. s. 728, 844, 885 samt generelt s. 2779f.

⁹⁹ Afskrift med angivelse af skriftens placering på stenen i NM2 (H. B. Storcks papirer).

¹⁰⁰ Om de to præster se Jernved Sogns Historie (jfr. note 6), s. 75f., 78f.